

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

***Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства
імені Костянтина Нємця***

До захисту допустити

Завідувач кафедри _____ Людмила НЕМЕЦЬ

«_____» _____ 2025 р.

**ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Виконав: студент 4 курсу, групи ГЕ-41
спеціальності 106 «Географія»
ОПП «Економічна, соціальна географія
та регіональний розвиток»
Бреславський Владислав Олегович

Науковий керівник:
к. геогр. н., доцент Гусєва Наталія Володимирівна

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК Тарас ПОГРЕБСЬКИЙ

Секретар ЕК Олена ПЕДЬ
«_____» _____ 2025 р.

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ...	5
1.1. Туристсько-рекреаційний потенціал: сутність, визначення та складові елементи.....	5
1.2. Основні фактори туристичної привабливості регіону.....	14
1.3. Методи визначення туристичної привабливості регіонів.....	18
ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКО-	
РОЗДІЛ 2. РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	23
2.1. Природно-географічні ресурси.....	23
2.2. Природно-антропогенні ресурси.....	28
2.3. Історико-культурні ресурси	33
2.4. Інфраструктурні ресурси	42
2.5. Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО.....	48
РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	52
3.1. Сучасний стан туристсько-рекреаційного потенціалу Закарпатської області.....	52
3.2. Проблеми та перспективи розвитку туристсько-рекреаційного потенціалу Закарпатської області.....	53
3.3. Туристичний маршрут вихідного дня «Авто маршрут Замками Закарпаття».....	58
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах соціально-економічних змін та викликів, пов'язаних з війною в Україні, особливого значення набуває розвиток внутрішнього туризму. Закарпатська область, як один із найбезпечніших і найбільш ресурсозабезпечених регіонів, має значний туристсько-рекреаційний потенціал, який досі не використовується в повному обсязі. Унікальне поєднання природних, кліматичних, історико-культурних ресурсів створює сприятливі умови для активізації туристичної діяльності та розвитку рекреаційної інфраструктури.

Дослідження потенціалу регіону є важливим для формування ефективної туристичної політики, удосконалення маршрутів, створення нових локацій і залучення інвестицій. Крім того, туризм може стати одним із чинників економічної стабілізації області, створення нових робочих місць та підтримки малого й середнього бізнесу. У зв'язку з цим актуальність дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу Закарпаття зумовлена як потребами часу, так і перспективами сталого регіонального розвитку.

Мета дослідження – проаналізувати туристсько-рекреаційний потенціал Закарпатської області, виявити його особливості, рівень використання, а також окреслити перспективи розвитку туризму в регіоні з урахуванням наявних ресурсів та сучасних викликів.

Відповідно до мети дослідження були поставлені такі завдання:

- визначити ключові компоненти та зміст поняття «туристсько-рекреаційний потенціал»;
- дослідити особливості формування туристсько-рекреаційного потенціалу регіону;
- проаналізувати наявні туристсько-рекреаційні ресурси регіону;
- визначити рівень освоєння та ефективність використання туристсько-рекреаційного потенціалу області;
- виявити проблеми та перспективи розвитку туристичної сфери в Закарпатті;

- розробити туристичний маршрут.

Об’єкт дослідження: туристсько-рекреаційний потенціал Закарпатської області.

Предмет дослідження: сукупність природних, історико-культурних, соціально-економічних ресурсів Закарпатської області, які формують її туристсько-рекреаційний потенціал, а також чинники та умови їх використання для розвитку туризму і рекреації.

Методологічна основа дослідження. У процесі дослідження було використано низку методів, зокрема спеціальні – такі як районування, графічний, картографічний, моделювання, статистичний аналіз, а також вивчення інформаційних джерел з інтернету та наукової літератури. Окрім цього, застосовувались загальнонаукові підходи, зокрема порівняльно-географічний метод, структурний аналіз і синтез, а також системний підхід.

Інформаційна база дослідження. Дослідження базується на широкому спектрі інформаційних джерел, серед яких: підручники, навчальні посібники, нормативно-правові акти та законодавчі документи України, наукові публікації, монографії, матеріали семінарів, форумів і конференцій, статистичні звіти, результати власних досліджень, а також ресурси з мережі Інтернет.

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (52 найменування). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 69 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

1.1. Туристсько-рекреаційний потенціал: сутність, визначення та складові елементи

Активний розвиток туристичної сфери породжує нові запитання, що потребують уточнення та глибшого розуміння вже відомих термінів. Зростання інтересу до туризму стимулює переосмислення існуючих понять і впровадження нових у науковий обіг. Оцінювання туристичної привабливості з позиції науковців часто здійснюється через поняття *«рекреаційний потенціал»*, *«туристичний потенціал»* або *«туристсько-рекреаційний потенціал»*. При цьому термін *«туристичний потенціал»* використовується вже протягом тривалого часу, а його трактування варіюється залежно від контексту та сфери застосування.

В Україні туристичний потенціал реалізується не в повній мірі. Сам термін *«туристичний потенціал»* можна розглядати через розділення на складові. Слово «потенціал» має латинське походження й бере свій початок від «*potentia*», що означає «можливості», «влада», «сила», «здатність», та пов'язане з «*potere*» - «могти» і «*potis*» - «спроможний», «могутній». Це слово також має спільне коріння з давньоіндійським «*patih*» - «пан», а також грецьким – «пан дому» [21].

Під терміном *«потенціал»* розуміють сукупність наявних ресурсів і можливостей у певній сфері. Це можуть бути джерела, запаси або резерви, які можна залучити для розв'язання певних завдань чи досягнення цілей. Також це поняття охоплює як суспільні, так і державні можливості загалом, а ще – приховані здібності або ресурси, які можуть проявитися за відповідних умов під час виконання тієї чи іншої діяльності [25].

У наукових роботах Манна Р. В. та Фінагіної О. В. зазначається, що ця категорія в контексті державного та регіонального управління має концептуальне значення та є сучасною за своїм змістом стосовно управлінської

діяльності [25].

На думку Майстро С. В. та Домбровської С. М., повне задіяння потенціалу території та його подальший розвиток через рекреаційно-туристичну індустрію є одним із ключових чинників покращення економічного добробуту та сприяє інтеграції в світову економічну спільноту [26].

Відповідно до статті 45 Конституції України [13], кожна людина має право на відпочинок, що створює передумови для розвитку туристичної галузі та ефективного використання туристичного потенціалу. Найчастіше туристичний потенціал ототожнюють із сукупністю туристичних ресурсів, зокрема, поняття «*потенціал*» і «*ресурси*» часто вживаються як взаємозамінні. Важливою умовою для розвитку туристично-рекреаційного потенціалу є наявність ключових і базових туристичних ресурсів, що формують основу цієї системи [13].

Любіцева О. вважає, що *туристичні ресурси* становлять потенціал певної території й виступають складовою частиною туристичного продукту, який створюється з метою його подальшої реалізації [24]. У праці [23] розкривається зміст туристичного потенціалу як сукупності всіх наявних ресурсів, що можуть бути максимально ефективно використані для задоволення потреб як вітчизняних, так і іноземних туристів у якісних туристичних послугах.

Потенціал може виявлятися через різні аспекти, які розкривають його сутність: як можливість майбутнього розвитку, що передбачає появу нових умінь і перспектив; як характеристика минулого, що відображає накопичений досвід і властивості; як ресурс, який забезпечує здатність до здійснення певної діяльності чи досягнення поставлених цілей. Крім того, потенціал можна розглядати з позиції його практичного застосування – як резерв наявних здібностей, готових до використання [23].

У сфері туризму термін «*потенціал*» охоплює лише певну кількість складових, які мають вплив на кінцевий результат. Для розуміння цього явища важливо визначити основні ресурси, що формують туристичний потенціал. До них належать: фінансові ресурси, технологічні та науково-інноваційні можливості, підприємницький капітал, трудові ресурси, а також природні

багатства [23].

Поняття «*туристичний потенціал*» території можна проаналізувати через низку ключових складових. Зокрема, це туристичні ресурси регіону – їхня якість, кількість, ступінь залучення та рівень використання у створенні туристичного продукту. Також до важливих елементів належать чинники туристичного виробництва, зокрема фінансові інвестиції, наявність трудових ресурсів і розвинена туристична та транспортна інфраструктура.

Туристичний потенціал території сприяє об'єднанню суспільства, тому доцільно запропонувати введення до наукового обігу терміну «консолідаційний туризм». Під ним розуміють подорожі та екскурсії, спрямовані на ознайомлення з привабливими туристичними ресурсами території – як природними, так і історико-культурними. Такий туризм сприяє пізнанню національної культури, формуванню національної ідентичності та свідомості серед громадян різних регіонів. Основна мета – зміцнення спільних цінностей і почуття єдності без комерційного підґрунтя.

Туристсько-рекреаційний потенціал, як складова туристичної галузі, включає в себе кілька основних елементів. По-перше, це рекреаційний потенціал, що представляє природну складову. По-друге, туристичний потенціал, який має антропогенне походження та охоплює історико-культурні елементи: архітектурні й культурні пам'ятки, музеї, народні традиції, ремесла тощо.

Герасименко В. розглядає *рекреаційний потенціал* як складову природно-ресурсного потенціалу, що відображає здатність території сприятливо впливати на фізичне, психічне та соціально-психологічне здоров'я людини в процесі відпочинку [33].

На думку Гілецького Й. *рекреаційний потенціал* – це поєднання природних і суспільних об'єктів разом з їхніми характеристиками та взаємозв'язками, які можуть бути використані для оздоровлення, відпочинку та відновлення фізичних і духовних сил людини [9].

Туристичний потенціал – це сукупність ресурсів і можливостей для розвитку туризму в межах певної території, які можуть бути використані

владою для об'єднання суспільства на державному, регіональному та місцевому рівнях. Він визначає конкурентні переваги території та завдяки ефективним управлінським рішенням, дозволяє задовольняти потреби цільового туристичного ринку [17].

Важливою складовою *туристичного потенціалу* є здатність задовольняти потреби туристів шляхом раціонального використання природних, історико-культурних та інфраструктурних ресурсів. Це є основою розвитку туризму в певному регіоні та сприяє зміцненню внутрішніх суспільних зв'язків і комунікації. Туристичний потенціал сам по собі не діє – його потрібно постійно активізувати та розвивати, щоб досягти бажаного результату [17].

На думку Поколодної М, *туристичний потенціал* – це поєднання природних, антропогенних і природно-антропогенних ресурсів, які можуть бути залучені у діяльність туристичної сфери з урахуванням сучасних тенденцій і зовнішніх впливів, спрямованих на задоволення потреб туристів і відпочивальників. Автор підкреслює, що саме через ефективне використання цього потенціалу, який об'єднує різні види ресурсів, можливо досягти сталого розвитку туризму [37].

Нижче подано тлумачення понять «*туристичний потенціал*» і «*туристичні ресурси*» відповідно до поглядів різних дослідників та джерел інформації (рис. 1.1, 1.2) [2, 9, 10, 17, 20, 22, 24, 28, 29, 37, 41].

Отже, *туристсько-рекреаційний потенціал території* формується з окремих компонентів, зокрема туристичного потенціалу та туристичних ресурсів. До складу туристичного потенціалу можуть входити: кліматичні умови, рельєф, ландшафти, унікальні екосистеми (тобто природні ресурси); об'єкти культурної, історичної та археологічної спадщини; елементи туристичної інфраструктури, такі як заклади розміщення, харчування, транспортна мережа; а також матеріально-технічна база. Хоча терміни «туристичний потенціал» і «туристичний ресурс» часто вживаються як синоніми, аналіз показує, що між ними існує відмінність у кількості складових: поняття «туристичний потенціал» є ширшим і охоплює більше елементів.

Туристсько-рекреаційний потенціал

- сукупність природних, культурно-історичних, соціально-економічних, географічних та інших чинників, що створюють умови для розвитку рекреаційної діяльності на визначеній території;
- сукупність природних і створених людиною об'єктів, явищ і умов, що зосереджені на певній території та можуть бути використані для створення туристичних продуктів, організації турів, екскурсій і туристичних заходів;
- сукупність ресурсів, що використовуються для туризму й відпочинку, їх просторове розміщення та сприятливі умови для їхнього використання;
- усі наявні, але ще не використані ресурси регіону, які можуть бути задіяні для розвитку та розв'язання завдань у сфері регіонального туризму;
- набір із п'яти основних складових: природні, природно-антропогенні, історико-культурні, інфраструктурні елементи.

Рис. 1.1. Дефініції поняття «туристсько-рекреаційний потенціал» (узагальнено та побудовано автором за даними [17, 20, 22, 24, 29, 37, 41])

Таким чином, до рекреаційних ресурсів можна віднести туристичні об'єкти, такі як місця проживання, харчування, музеї, а також природні об'єкти та явища. Водночас поняття «туристичний потенціал» є значно ширшим, оскільки охоплює не лише природні чи культурні ресурси, а й економічні, фінансові, трудові, соціальні та інфраструктурні складові, які можуть бути задіяні у розвитку туристичної сфери. Обидва терміни тісно пов'язані між собою, можуть доповнювати або навіть заміняти один одного. Саме тому багато науковців не розмежовують ці поняття й розглядають рекреаційні ресурси та туризм як об'єднану систему об'єктів природного й антропогенного походження, що використовується для створення туристичного продукту.

Туристичні ресурси

- поєднання природних і соціально-культурних об'єктів та їхніх складових, що можуть сприяти відновленню сил, вирішенню соціальних і фізичних потреб людей та опосередковано використовуватися у сфері туризму;
- це сукупність унікальних характеристик природного середовища, результатів людської діяльності, а також природних, культурних і історичних об'єктів, які викликають інтерес у туристів. Вони мотивують до подорожей і сприяють відновленню фізичних, емоційних, розумових і інтелектуальних ресурсів людини. До таких ресурсів належать як визначні історичні місця чи мальовничі краєвиди, так і прості речі — свіже повітря, спокійна атмосфера або доброзичливість місцевого населення;
- комплекс природно-кліматичних, культурно-історичних, лікувально-оздоровчих і соціально-побутових ресурсів, що забезпечують задоволення різних потреб туристів;
- набір природних і створених людиною об'єктів, що мають сприятливі характеристики та можуть бути використані для формування туристичного продукту.

Рис. 1.2. Визначення поняття «туристичні ресурси» (узагальнено та побудовано автором за даними [2, 9, 10, 17, 22, 24, 28,])

У процесі вивчення туристичних ресурсів не існує єдиної загальноприйнятої класифікації, що призводить до виникнення дискусій щодо їх визначення та систематизації. У результаті з'явилася велика кількість різних підходів до класифікації, які можна умовно поділити на дві основні групи:

- класифікації, що базуються на походженні туристсько-рекреаційних ресурсів;
- класифікації, що орієнтуються на спосіб використання ресурсів у певних видах рекреаційної діяльності.

Згідно з поглядами І. Смаль, туристичні ресурси можна умовно розділити на кілька основних складових: природну, соціально-культурну (суспільну), технологічну та подієву. Водночас і ця система класифікації передбачає подальший розподіл кожної складової на окремі елементи (рис. 1.3.) [40, 41].

Рис. 1.3. Класифікація туристичних ресурсів за І. Смалъ (складено автором на основі [40 41])

Природні туристсько-рекреаційні ресурси – це окремі елементи природи та природних комплексів, які використовуються для збереження, відновлення та підтримки здоров'я людини. Їхня цінність визначається рівнем туристичного та рекреаційного потенціалу території.

Серед таких ресурсів особливу роль у розвитку туризму та рекреаційної сфери відіграють кліматотерапевтичні, водні, бальнеологічні та ландшафтні чинники. Окрім них, значний вплив на туристично-рекреаційну діяльність мають орографічні, лісові та біотичні (флористичні й фауністичні) компоненти.

Також варто згадати про природно-антропогенні ресурси – це ті, що включають у себе землі, водні об'єкти та повітряний простір, які частково або повністю змінені людиною, але можуть бути використані в рекреаційних цілях [40, 41].

Матеріальні об'єкти, які несуть семантичну та естетичну цінність і використовуються в екскурсійно-туристичній діяльності для задоволення соціальних та рекреаційних потреб людини, розглядаються як суспільні

туристичні ресурси. У деяких наукових джерелах їх також відносять до історико-культурних ресурсів.

Ці об'єкти можна поділити на такі типи: архітектурні; археологічні; культурологічні; паркові; техногенні.

Суспільні ресурси поділяються за рівнем значущості на: місцеві; національні (державного рівня); міжнародні або світового значення.

У процесі формування туристичних потоків важливу роль відіграють мотиваційні чинники, що спонукають до відвідування певних подій або місць – це так звані подієві туристичні ресурси.

За класифікацією О. Бейдика [2], туристичні ресурси поділяються на такі категорії:

Природно-географічні ресурси – це клімат, рельєф місцевості, водні об'єкти, мінеральні джерела, а також представники рослинного і тваринного світу;

Природно-антропогенні ресурси – природні об'єкти, що були частково змінені або впорядковані людиною, наприклад національні парки, заповідники, заказники, або пам'ятки ландшафтного мистецтва;

Суспільно-історичні ресурси – це створені людиною об'єкти, пов'язані з історичними подіями чи видатними постатями, а також місця, що мають цінність у контексті історії;

Суперточка-тур – особливо приваблива територія, що може мати як природне, так і антропогенне походження. Вона вирізняється мальовничими пейзажами та значущими історичними подіями, що мали місце на цій території [2].

Подієві туристичні ресурси можна класифікувати за тематичними напрямками наступним чином:

Громадські події – це квіткові виставки, гастрономічні фестивалі та подібні заходи;

Мистецькі заходи – включають музичні та театральні фестивалі, конкурси, кінофестивалі, фольклорні дійства, народні свята;

Спортивні події – такі як футбольні чемпіонати, змагання з різних видів

спорту, спартакіади, автомобільні та водні перегони, спортивні фестивалі;

Культурно-історичні події – до яких належать карнавали, театралізовані вистави, національні свята та фестивалі;

Економічні й політичні заходи – це ярмарки, модні покази, виставки, автомобільні й авіаційні шоу, а також різноманітні форуми;

Релігійні події – святкові релігійні заходи, процесії, паломництва;

Події, пов'язані з природними явищами – спостереження природних феноменів, які привертають туристів [2].

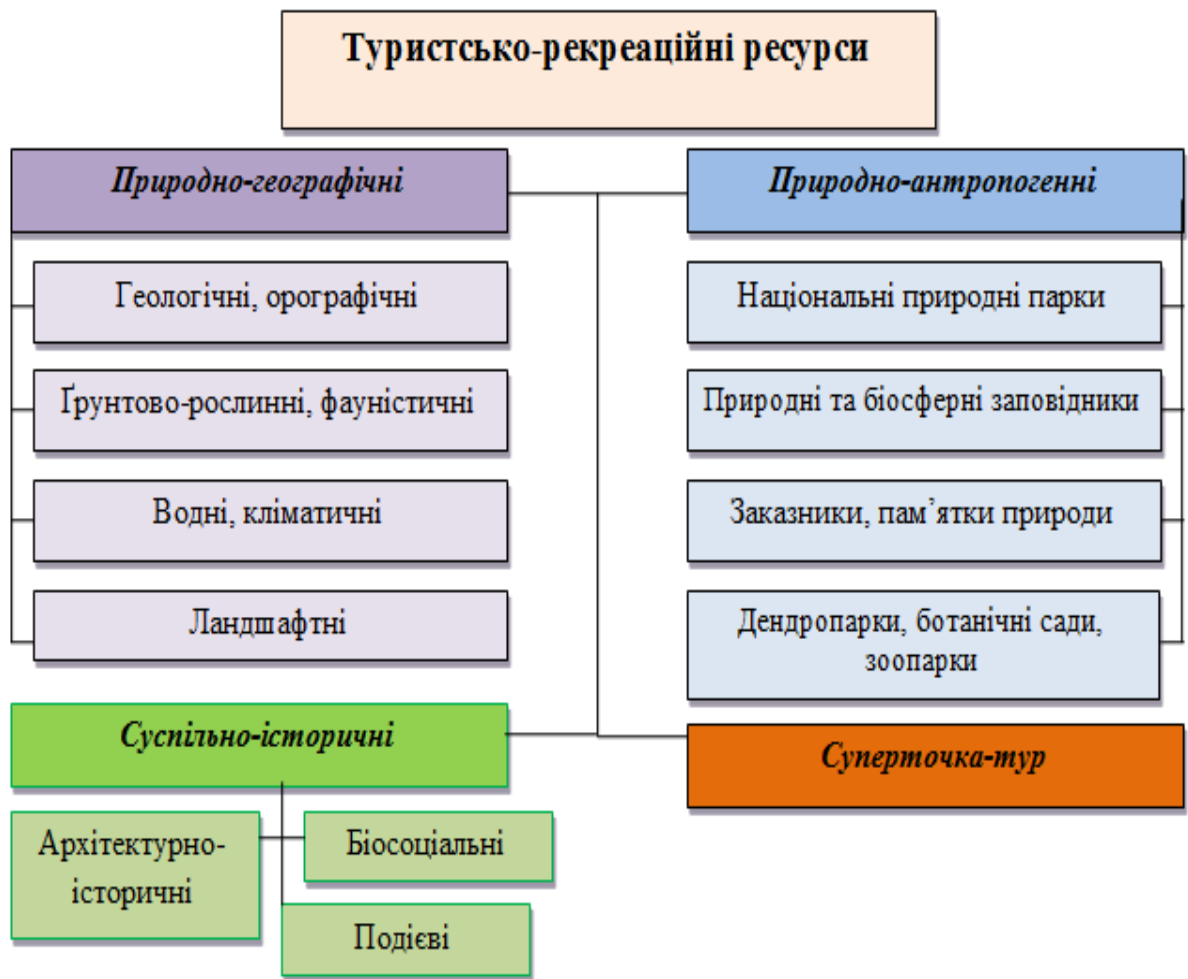

Рис. 1.4. Класифікація туристсько-рекреаційних ресурсів за О. Бейдиком (складено автором на основі [2])

Більшість класифікацій зосереджуються на описі туристичних ресурсів певної території. Відповідно, туристичний потенціал виступає ключовим елементом при вивченні туристичної привабливості місцевості. Неможливо створити нові туристичні продукти на перспективних територіях без

попереднього аналізу та опису її туристичного потенціалу, з урахуванням окремих типів ресурсів, які там наявні.

1.2. Основні фактори туристичної привабливості регіону

Рекреаційно-туристична привабливість території – це поєднання природних і створених людиною якостей, які викликають позитивні емоції, сприяють відпочинку, відновленню фізичного та психічного стану, і тим самим приваблюють туристів та відпочивальників. Територія вважається привабливою для туризму, якщо вона має відповідні ресурси – переважно екологічно чисту природу, розвинену інфраструктуру, матеріально-технічну базу та зручне транспортне розташування [19].

Кузик С. П. визначає туристичну привабливість як наявність туристичного потенціалу території, яка використовується з дотриманням оптимального рівня туристично-рекреаційного навантаження. Це забезпечує збереження туристичних ресурсів і дозволяє досягти соціально-економічного ефекту без шкоди для навколишнього природного середовища [22].

Музиченко-Козловська О. В. трактує «туристично привабливу територію» як таку, що володіє туристичними ресурсами, має сучасну й добре розвинену матеріально-технічну базу, а також надає туристам достатню та доступну інформацію. Усі ці складові повинні відповідати потребам відвідувачів і сприяти досягненню максимального соціально-економічного ефекту від розвитку туризму на цій території [31].

На думку Гапоненка Г. І. та Куччук Л. В., туристична привабливість визначається як сукупність чинників, що сприяють розвитку певної території. Серед них – різноманіття туристичних ресурсів, сучасна інфраструктура, екологічно чисте середовище, позитивна репутація регіону, ефективна маркетингова стратегія та сприятливий імідж на всіх рівнях оцінювання [39].

Існує велика кількість чинників, які впливають на формування туристичної привабливості території, і в науковій літературі представлено безліч підходів до їх класифікації. За О. В. Музиченко-Козловською, ці чинники поділяються на кілька рівнів впливу. Зокрема, це: наявність

туристичної інфраструктури та інвестиції в розвиток матеріально-технічної бази; природні та антропогенні ресурси, а також вигідне географічне розташування; інформаційне забезпечення, цінова та маркетингова політика; стан довкілля; політична стабільність у регіоні та загальна економічна привабливість території [31].

Комар Н. В., Уніят А. В. та Колесник О.О. дотримуються спільної позиції щодо ключових факторів, які впливають на рівень туристичної привабливості. Серед основних вони виокремлюють: наявність туристичних ресурсів, інвестиційну підтримку галузі, ефективне інформаційне забезпечення, розвинену туристичну інфраструктуру та роль державного регулювання у сфері туризму [21].

Конкурентоспроможність території в туристичній сфері визначається унікальністю її природно-рекреаційних та історико-культурних ресурсів. Сюди входять екологічний стан і особливості природних ландшафтів, наявність рідкісних видів рослин і тварин, а також можливість відвідувати історико-культурні об'єкти – пам'ятки, музеї, місця визначних подій, релігійні та паломницькі центри. Крім того, вагомими є можливості для занять такими видами активного відпочинку, як рибальство та полювання.

Рекреаційно-туристична привабливість території виступає ключовим фактором не лише для розвитку туризму, але й для стимулювання культурного зростання, покращення транспортної інфраструктури та загального піднесення рівня життя. Вона також сприяє залученню інвестицій та активізації всіх сфер суспільного розвитку.

Україна володіє значними туристичними ресурсами – як історичними, так і культурними, які за рівнем можуть конкурувати з європейськими. До них належать мальовничі пейзажі, гірськолижні траси, чисте повітря в окремих регіонах, популярні пляжні курорти, оздоровчі санаторії, колоритна сільська місцевість, старовинні замки та різноманітні ландшафти. Однак без належно розвиненої інфраструктури ефективне використання цих ресурсів навіть за наявності унікальних об'єктів і подій стає неможливим. Привабливість території полягає у її здатності викликати інтерес і притягувати завдяки своїм

особливим характеристикам. У науковій літературі поняття атрактивності розглядається як ключове при вивченні туристичних потоків. Наявність розмаїтих туристичних ресурсів істотно підвищує привабливість певної місцевості, особливо за умов: туристична привабливість території значно зростає за наявності таких складових: природних ресурсів, особливо екологічно чистих; об'єктів історико-культурного значення та сприятливого соціально-економічного середовища; розвиненої матеріально-технічної бази; добре налагодженої інфраструктури; вигідного транспортно-географічного розташування та доступної інформації про регіон.

Варто враховувати, що туристична привабливість не є сталою – вона змінюється під впливом різноманітних чинників. Важливу роль у цьому процесі відіграє раціональне застосування маркетингових інструментів у формуванні позитивного образу території. Це, у свою чергу, підвищує її конкурентоспроможність і робить її більш привабливою для туристів [29].

Територія, яка приваблює значну кількість туристів і з часом перетворюється на туристичний центр або регіональне об'єднання, вважається туристично привабливою. Основу її привабливості складають природні ресурси, серед яких – сприятливий клімат, водні об'єкти, мінеральні джерела, лікувальні грязі, особливості рельєфу, національні парки та заповідні зони, різноманіття флори і фауни, мальовничі краєвиди, унікальні природні пам'ятки, а також території, придатні для полювання й риболовлі. Усі ці компоненти формують цінність і туристичну привабливість конкретної місцевості.

Серед головних чинників, що визначають природну привабливість для туристів, можна виділити: мальовничість ландшафтів і природних об'єктів; сприятливий, м'який клімат і комфортні погодні умови; чистоту водойм; добрий стан довкілля.

Таким чином, багатство природних ресурсів на певній території забезпечує можливість задовольнити різноманітні потреби туристів та пропонувати широкий спектр відпочинкових можливостей. Варто також зазначити, що існують дві основні групи чинників туристичної привабливості (рис. 1.5), які мають істотний вплив на розвиток туризму та формування

туристичного попиту [46].

Рис. 1.5. Фактори туристичної привабливості (складено автором на основі [46])

Перша група чинників має вплив як на туристичний попит, так і на пропозицію. У цьому контексті важливо розглянути поняття туристичного продукту. Туристичний продукт є складовою частиною комплексу послуг, які надаються туристам під час формування туристичного пакета, що розробляється туроператорами [46].

Описуючи туристичний продукт на рівні регіону, важливо акцентувати увагу на формуванні туристичних пропозицій, яке безпосередньо залежить від ефективного використання місцевих туристичних ресурсів. Зокрема, розвиток культурно-пізнавального, етнографічного та археологічного туризму можливий завдяки наявності багатой історико-культурної спадщини. Туристичні напрями, як-от екологічний, лікувально-оздоровчий, спортивний чи гірськолижний туризм, мають перспективу лише за умов сприятливого природно-кліматичного середовища. Водночас, культурно-історичні ресурси є основою для розвитку пізнавального туризму в різних його формах, а для успішного функціонування ділового, розважального чи подієвого туризму необхідна розвинена туристична та соціальна інфраструктура.

Розвиток туризму активізується не лише завдяки наявності туристичних ресурсів, а й залежить від їхнього стану, рівня доступності та екологічної характеристики території. Використання природних ландшафтів, історичних, археологічних і культурних пам'яток має здійснюватися з урахуванням їх збереження, допустимого рівня туристичного навантаження, щоб підтримувати їхню привабливість у довгостроковій перспективі. Крім того, вибір туристичного маршруту часто залежить від психологічних мотивацій самих туристів, що пов'язані з рівнем їх особистісного розвитку. Найчастіше потреба в дискреційному туризмі – тобто у подорожах за власним бажанням – виникає у сімей з дітьми або подружніх пар, які мають обмежений час на відпочинок [46].

Отже, аналіз факторів, що впливають на туристичну привабливість певної території, дозволяє оцінити ключові характеристики наявних туристичних ресурсів. Ці фактори впливають на туристичну діяльність через структуру та наповнення туристичних ресурсів у регіоні, а також через політичні та законодавчі умови, що там склалися.

1.3. Методи визначення туристичної привабливості регіонів

Оцінювання потенціалу території слід розглядати через призму поняття «метод». Це питання досліджували багато науковців, зокрема З. Герасимчук, В. Мацола, Г. Михайліченко та В. Руденко [10, 30, 33].

Отже, під терміном «метод» розуміють: спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя; сукупність прийомів і підходів, які використовуються в науці, виробництві та інших сферах діяльності.

Методика оцінювання туристсько-рекреаційного потенціалу полягає в застосуванні певних прийомів і способів для визначення ефективності використання туристичних територій. Туристичний потенціал становить основу туристсько-рекреаційних ресурсів, тому потребує кількісного вимірювання. Така оцінка може проводитись як у вартісному вираженні, так і у вигляді описової характеристики. Таким чином, аналіз і оцінювання туристсько-рекреаційних ресурсів можуть здійснюватися різними методами (рис. 1.6):

**Методи
оцінки
рекреаційних
ресурсів**

Нормативно індексний метод. Балансовий, оцінка базова та порівняльна, графічний, картографічний, експертний, географічний, статистичний, та математико-статистичних (граничного аналізу, кореляційного, факторного, регресійного, потенціалів, просторових дифузії, методу Беррі латентного структурного та ін.).

Описовий метод. Територіальна характеристика, систематизація отриманого матеріалу. Це основний метод з причини того, що всі комплексні характеристики ресурсного потенціалу територій (туристських) оцінюються діями.

Метод класифікації і типології. Сутність методу – обробка зібраного матеріалу (групування досліджуваних об'єктів за кількісними ознаками, під типологію – угруповання об'єктів за якісними ознаками).

Метод систематизації інформації. Метод розглядає районування та таксономію. Районування – універсальний метод упорядкування та систематизації територіальних. Таксономія систематизує та розподіляє території.

Метод порівняння. Цей метод відноситься до емпіричних методів дослідження він дозволяє встановити подібність і розходження предметів та явищ дійсності.

Картографічний метод. Джерелом інформації при виборі даного методу є карта, що зображає територію як своєрідну модель досліджуваної території.

Кількісний метод. Метод дає кількісну характеристику досліджуваних об'єктів та явищ, аналізує природні соціально-економічні фактори диференціації території, виявляє статистичні взаємозв'язки між об'єктами та явищами.

Метод статистичного аналізу. Застосовується для виявлення кількісної оцінки статистичних залежностей.

Балансовий метод. Метод заснований на кількісному зіставленні взаємозалежних показників соціально – економічної й туристичної діяльності насамперед виробництва та споживання.

Метод системного аналізу. Це декілька прийомів та методів, що визначають складну систему та сукупність елементів, що поміж собою взаємодіють. Саме системний аналіз є основою для інтегральної оцінки туристичного потенціалу території.

Метод моделювання. Являє собою процес побудови вивчення і застосування моделей містить у собі три елементи: суб'єкт, об'єкт дослідження та модель, яка опосередковують відносини суб'єкта і об'єкта.

Рис. 1.6. Методи оцінки рекреаційних ресурсів (складено автором за даними [10, 30, 33])

Отже, на основі методів формуються методики, які застосовуються для оцінювання туристсько-рекреаційного потенціалу території. Вони дозволяють визначити цілі туризму, виявити наявний потенціал, перспективи та обмеження розвитку галузі, а також оцінити доцільність та ефективність існуючої туристично-рекреаційної інфраструктури на певній території. Крім того, ці методики слугують основою для розроблення проектних та економічних рішень

у процесі просторової організації туризму. При цьому здійснюється комплексна оцінка туристсько-рекреаційних ресурсів, таких як: особливості рельєфу; кліматичні умови; наявність водойм і річок; рослинний покрив; транспортна доступність; існуюча інфраструктура для відпочинку (житлові об'єкти, комплекси, інженерні мережі).

Кількісна оцінка зазвичай використовується як основа для аналізу, однак вона не дає змоги повністю охопити весь потенціал території. Підсумкова оцінка часто ґрунтується на переведенні кількісних показників у якісні без застосування детальних оціночних шкал, оскільки надмірна деталізація ускладнює об'єктивне оцінювання.

Питання оцінювання туристського потенціалу території висвітлювали у своїх працях такі науковці, як Т. В. Завада, О. О. Бейдик, З. О. Касянчук, В. І. Мацола, С. П. Кузик та М. М. Покоłodна (табл. 1.1.).

Згадані методики мають багато спільного, зокрема широке використання експертного оцінювання. Наприклад, у методиці М. М. Покоłodної застосовується інтегральна оцінка на основі трьох історико-культурних блоків. В. І. Мацола пропонує підхід, що базується на щільності розташування історико-культурних пам'яток на кожні 100 км² території.

Для оцінювання великих територій ефективною є методика О. О. Бейдика, яка враховує особливості суспільно-історичних туристично-рекреаційних ресурсів. У свою чергу, В. М. Клапчук і О. О. Клапчук пропонують метод експертної оцінки туристсько-рекреаційних ресурсів адміністративних районів, орієнтуючись на заздалегідь визначені показники, що відповідають стратегічним потребам.

Зазначені методики мають багато спільного, зокрема всі вони використовують підхід експертного оцінювання територій. Так, у методиці М. М. Покоłodної інтегральна оцінка здійснюється на основі трьох історико-культурних компонентів. В. І. Мацола пропонує оцінювати території за щільністю розташування історичних і культурних пам'яток на кожні 100 км².

Для аналізу великих територій О. О. Бейдик розробив методику, що ґрунтується на характеристиках суспільно-історичних рекреаційно-

туристичних ресурсів. Оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу адміністративних районів з урахуванням стратегічних потреб пропонується у методиці В. М. та О. О. Клапчуків, яка базується на експертних оцінках наперед визначеними показниками.

Таблиця 1.1

Види методик оцінювання туристсько-рекреаційного потенціалу територій
(складено автором за даними [2, 22, 30, 51])

Автор	Назва методу	Сутність методу
В. І. Мацола	Оцінка історико-культурного потенціалу (у складі методики комплексної оцінки потенціалу рекреаційних територіальних систем	Оцінюється за щільністю пам'яток історії та культури на 100 км ² площі території.
В. Т. Завада	Комплексна порівняльна оцінка архітектурно-містобудівної спадщини України по окремих регіонах	Згідно комплексного аналізу віднесення територій до категорій історико-архітектурної цінності.
О. О. Бейдик	Методика визначення ресурсно-рекреаційного рейтингу території адміністративно-територіальних суб'єктів України	По шкалі у п'ять (експертний підхід) на основі кількісних показників проведення оцінки суспільно-історичних рекреаційно-туристських ресурсів.
Л. О. Литовка	Оцінка об'єктів культурної спадщини за значимістю	Кількісною характеристикою ІКП приймається кількість об'єктів туристської привабливості різного рівня значимості.
І. М. Філоненко	Оцінка історико-культурного потенціалу області (у складі методики комплексної оцінки рекреаційно-ресурсного потенціалу)	Оцінка за коефіцієнтом забезпеченості.
С. П. Кузик, З. О. Касянчук	Бальна оцінка пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів	Шкала оцінки побудована на структуризації видових компонентів згідно з історико- культурною важливістю явищ, що їх характеризують і часу, необхідного для огляду об'єктів

Не всі методики оцінювання однаково придатні для визначення туристсько-рекреаційного потенціалу конкретної території, оскільки деякі з них краще відображають результати, необхідні для аналізу перспектив розвитку регіону.

Вивчення різних підходів дозволяє глибше зрозуміти та розмежувати поняття «туристичний потенціал» і «туристичний ресурс», які мають різний зміст і потребують чіткого визначення під час дослідження загальної туристичної привабливості та потенціалу території.

Отже, можна зробити висновок щодо результативності основних методів

дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу території. До найбільш ефективних варто віднести: метод типологізації та класифікації, описовий метод, метод систематизації даних, історико-географічний підхід, кількісний аналіз, метод порівняння, моделювання, а також методи статистичного та системного аналізу.

РОЗДІЛ 2

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Природно-географічні ресурси Закарпатської області

Закарпатська область – одна з наймолодших в Україні, адже її було утворено у січні 1946 року. Завдяки унікальному геополітичному положенню на перехресті міжнародних транспортних, економічних, торговельних та культурних маршрутів, регіон активно розвиває міждержавне співробітництво і відіграє важливу роль у процесі європейської інтеграції України. Закарпаття межує з Львівською та Івано-Франківською областями. Закарпатська область – це єдина область країни, що має спільний кордон з чотирма державами Центральної Європи. Закарпаття межує з Угорщиною (130,0 км), Румунією (205,4 км), Словаччиною (98,5 км) та Польщею (33,4 км) [14].

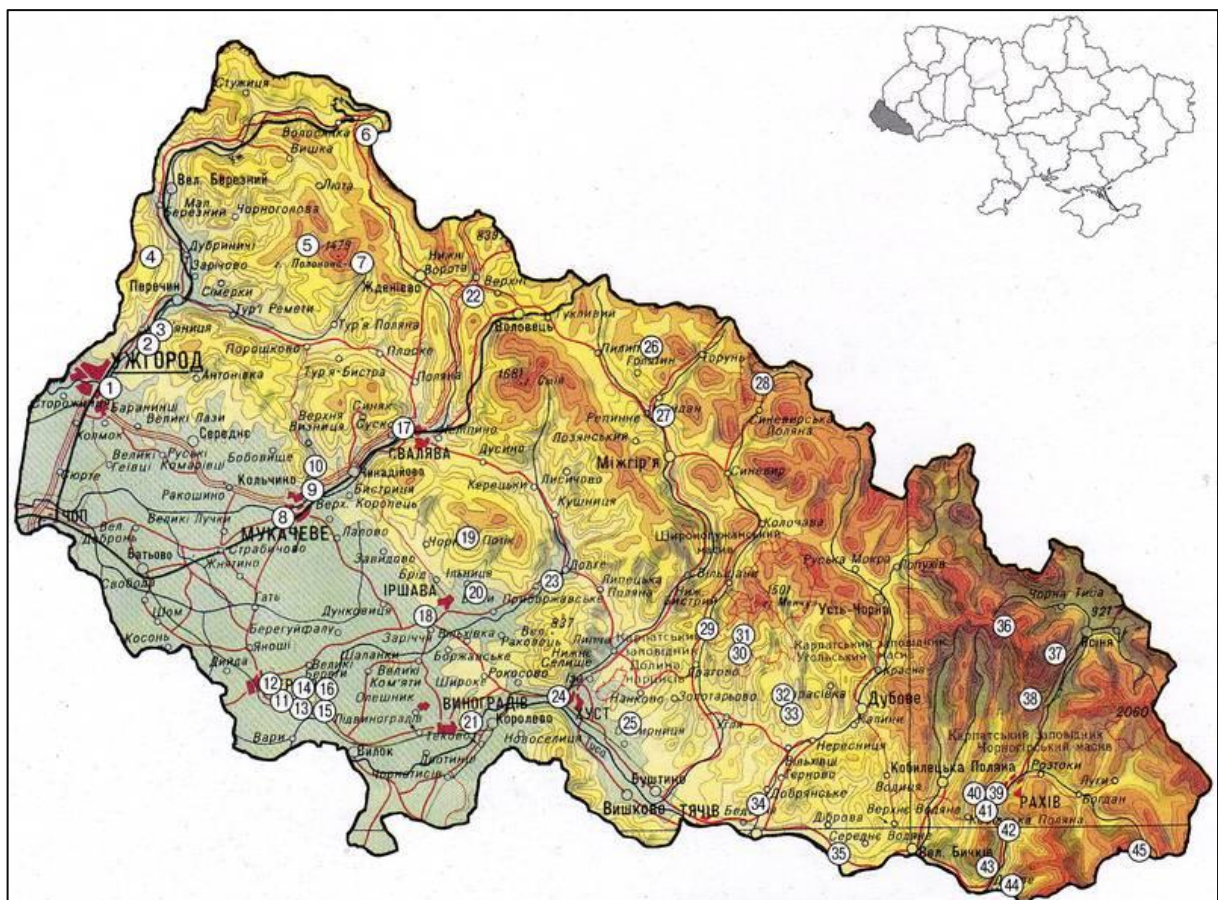

Рис. 2.1. Закарпатська область на карті [14]

Закарпаття знаходиться на крайньому південному заході України і вважається географічним центром Європи. Регіон відзначається різноманітністю рельєфу та клімату. Це єдина область України, розташована за основними Карпатськими хребтами.

Символічним є і розташування географічного центру Європи поблизу с. Ділове на Рахівщині.

Закарпаття вирізняється своєю унікальною історичною спадщиною, збереженими традиціями, високим рівнем господарської культури. Область багата на унікальні природні ресурси: мінеральні води, ліси, значні запаси водних ресурсів, корисні копалини промислового значення, а також різноманітні ландшафтно-кліматичні зони. Тут розташовані Говерла – найвища вершина Українських Карпат, витoki річки Тиса – однієї з найбільших річок Європи, єдина в Україні Долина нарцисів поблизу Хуста, та високогірне озеро Синевір, що лежить на висоті 989 метрів над рівнем моря.

Закарпатська область має значний природний потенціал для розвитку санаторно-курортного лікування та оздоровлення, що дає можливість перетворити цю сферу на одну з ключових складових регіональної економіки. Наприклад, у селі Солотвино Тячівського району функціонує найбільша у світі алергологічна лікарня, яка розташована на глибині 300 метрів у соляній шахті.

В області спостерігається відносно низький рівень забруднення довкілля, а також Карпати відіграють важливу екологічну роль у масштабах Європи, що формує позитивний імідж Закарпаття як екологічно чистого регіону [14].

Природно-ресурсний потенціал регіону вирізняється своєю винятковістю та привабливістю для створення та просування туристичних продуктів. Серед основних ресурсів Закарпаття особливе місце займають бальнеологічні ресурси – це мінеральні лікувальні води, лікувальні грязі та озокерит.

Згідно з офіційними даними, на території Закарпатської області виділяють 10 рекреаційних зон. Серед них: Ужгородська зона, курорт Деренівка, Хустсько-Виноградівська зона з курортом Шаян, Мукачівська зона з курортами Карпати й Синяк, Міжгірсько-Воловецька зона з курортом Сойми, Великоберезнянсько-Перечинська, Іршавська, Берегівська, Свалявська з

курортом Поляна, Тячівська та Рахівська з курортом Кваси. Найбільш розвиненою інфраструктурою санаторно-оздоровчих закладів вирізняються Свалявська та Мукачівська зони [36].

Ужгородська лікувально-оздоровча зона функціонує на основі лікувальних властивостей слабомінералізованих кремнистих вод, що добуваються з Ужгородського та Деренівського родовищ.

Мукачівська зона має значний потенціал завдяки наявності родовищ сульфідних і термальних мінеральних вод різного типу. На її території діють клімато-бальнеологічний курорт «Карпати» та бальнеологічний курорт «Синяк».

У Великоберезнянсько-Перечинській зоні зосереджені родовища мінеральних вод різних типів, що забезпечує основу для розвитку оздоровчого туризму.

Міжгірсько-Воловецька зона відома своїми унікальними вуглекислими мінеральними водами, які мають найбільші запаси в області. Саме тут розташований курорт Сойми, що спеціалізується на бальнеологічному лікуванні.

Свалявська зона представлена курортом «Поляна», який використовує вуглекислі гідрокарбонатні натрієві мінеральні води з різним рівнем мінералізації для оздоровлення.

Іршавська лікувально-оздоровча зона вирізняється наявністю найбільших у регіоні родовищ термальних метанових, хлоридно-гідрокарбонатно-натрієвих та йодо-бромних мінеральних вод, які наразі майже не використовуються.

Берегівська зона має значні запаси термальних вод трьох основних типів: кременистих, азотних і азотно-метанових йодо-бромних хлоридно-натрієвих.

У межах Хустсько-Виноградівської зони розташований курорт Шаян, який функціонує на базі родовищ вуглекислих мінеральних вод.

Тячівська лікувально-оздоровча зона відзначається різноманітністю мінеральних ресурсів, зокрема наявністю кількох типів мінеральних вод, ропи та лікувальних грязей, що добуваються з солоних озер.

Рахівська лікувально-оздоровча зона сформована на основі родовищ

мінеральних вод різного складу. Тут розташований відомий бальнеологічний курорт Кваси.

Визначальними факторами для придатності території до рекреаційно-оздоровчого використання є наявність мінеральних джерел та інших бальнеологічних ресурсів, а також сприятливий клімат і хороші екологічні умови [36].

У Закарпатській області серед бальнеологічних лікувальних ресурсів є також лікувальні грязі. З усіх чотирьох типів лікувальних грязей тут є лише торфові, які використовують у підігрітому вигляді для процедур як у санаторіях, так і поза їх межами.

Ліси Закарпаття є одним із ключових рекреаційних ресурсів. За винятком заповідних територій, усі ліси можуть бути задіяні для відпочинку й туризму. Найбільше навантаження припадає на ліси спеціального рекреаційного призначення – міські ліси, лісопарки, ліси зелених зон, зони відпочинку, а також ліси біля курортів та вздовж основних туристичних маршрутів. Найбільші зелені насадження зосереджені в Ужгороді та Мукачеві. Ліси, що розташовані в курортних зонах, виконують захисні, санітарно-гігієнічні й рекреаційні функції.

Курортні ліси знаходяться біля мінеральних джерел, створюючи сприятливі умови для відпочинку, лікування та оздоровлення людей. У регіоні такі ліси розміщені навколо всіх санаторіїв і курортних комплексів, і їх кількість є достатньою для забезпечення потреб.

Водні рекреаційні ресурси Закарпаття охоплюють річки, озера, ставки, водосховища, а також водоспади, що приваблюють туристів. Серед найбільших річок краю – Тиса, Уж і Латориця. Гірські річки Карпат мають стрімкі течії, значні ухили русел та невелику глибину. Закарпаття також має чимало озер. Більшість гірських озер не підходять для купання через холодну воду, але вони мають туристичну цінність завдяки своїй красі [36].

Закарпатські водоспади, які місцеві жителі називають водограями або гуками, вражають своєю красою й унікальністю, тому вже давно стали улюбленими серед туристів.

Спелеологічні ресурси області представлені печерами Карпат. Хоч у регіоні їх налічується кілька десятків, більшість доступна лише для досвідчених дослідників, тоді як звичайні туристи можуть відвідати лише деякі з них без спеціального обладнання.

Закарпаття вирізняється розвиненою системою природно-заповідних територій. Тут діє Карпатський біосферний заповідник і три національні парки: «Карпатський», «Синевир» і «Ужанський». Окрім цього, є чимало заказників, пам'яток природи та природних парків місцевого і регіонального значення [36].

Найбільшим попитом у Карпатах сьогодні користуються гірськолижний і пішохідний туризм. Водночас такі перспективні напрямки, як екотуризм, велотуризм, водний, кінний і сільський зелений туризм, поки що не отримали належного розвитку. Карпатські гори чудово підходять для зимового відпочинку та спорту – як для новачків, так і для професіоналів. Тут є всі умови для занять гірськолижним слаломом, сноубордингом і стрибками з трампліну. Це фактично єдиний регіон в Україні, де можна облаштовувати гірськолижні траси за міжнародними стандартами. Гірськолижний туризм активно розвивається у всіх гірських областях, а в Закарпатті найвідомішими зимовими курортами є Воловець, Драгобрат, Міжгір'я, Подобовець, Рахів і Ясіня, де діє понад 40 підйомників.

Сільський зелений туризм, як альтернатива традиційному відпочинку, поступово набирає популярності, особливо в добре відомих туристичних регіонах Закарпаття. У таких місцях, як Воловець, Рахів, Ясіня, Синевір, Лазещина, Верхнє Водяне, Ужок, Малий Березний і Вишково, туристи можуть зупинитися у приватних садибах місцевих жителів [36].

Останніми роками в області з'явилися нові цікаві туристичні пропозиції у вигляді тематичних маршрутів. Серед них – «Закарпатський туристичний шлях», що охоплює близько 380 км пішохідних екостежок; «Закарпатський гастрономічний шлях», який знайомить із кухнями дев'яти національностей; «Закарпатський винний шлях», що відкриває традиції місцевого виноробства; а також військові маршрути – «Карпатська Україна», «Лінія Арпада» та етнографічний маршрут «Гуцульськими стежками».

Хоча Закарпаття має значний туристично-рекреаційний потенціал, його освоєння й розвиток поки що перебувають на початковому етапі. Це зумовлено відсутністю ефективної інвестиційної політики та слабкими реформами в туристичній галузі.

Основними споживачами місцевих мінеральних вод залишаються санаторії та оздоровчі заклади. Водночас в Україні спостерігається суттєве скорочення кількості туристів, які обирають санаторно-курортний відпочинок.

Сфера оздоровчого туризму стикається з низкою проблем, що загострюються загальною ситуацією в країні. Серед них – недосконала податкова система, що ускладнює інвестування в рекреаційну інфраструктуру, зростання цін на енергоносії та продукти, інфляція, яка підвищує вартість санаторних послуг, а також нестабільна соціально-політична ситуація, що зменшує потік іноземних туристів, зацікавлених у лікувально-оздоровчому відпочинку [36].

Щоб покращити якість санаторно-курортних і медичних послуг в Україні, важливо орієнтуватися на світові тенденції та враховувати успішний міжнародний досвід, де завдяки ефективному управлінню й раціональному використанню природних і матеріальних ресурсів вдалося досягти високих результатів у сфері оздоровлення й відпочинку.

Закарпаття має всі передумови для активного розвитку туризму та лікувально-оздоровчої сфери: вигідне географічне розташування, багатство природних ресурсів, включно з мінеральними й термальними водами. Однак лише наявності цих природних переваг недостатньо. Для повноцінного розвитку потрібна сучасна, добре розвинена інфраструктура санаторно-курортних закладів, яка могла б ефективно використовувати наявні ресурси й задовольняти потреби як українських, так і іноземних туристів.

2.2. Природно-антропогенні рекреаційно-туристичні

Закарпаття є одним із унікальних регіонів за кількістю природних та культурних ресурсів, які сприяють розвитку рекреації й туризму. Серед яких – джерела мінеральних і термальних вод, що широко застосовуються для спелео-

і бальнеотерапії, а також грязелікування із використанням насичених мінералами розсолів і пелоїдів. Вражають своєю красою гірські пейзажі, карстові печери, підземні лабіринти, лісові масиви, що формують унікальні природні комплекси.

До об'єктів природно-заповідного фонду Закарпаття належать багатофункціональні території найвищих рівнів охорони, серед яких Карпатський біосферний заповідник і національні природні парки Синевир, Ужанський та Зачарований край.

Карпатський біосферний заповідник, який у 1992 році став частиною Світової мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, об'єднує численні природні та історико-культурні туристичні об'єкти. Серед них особливе місце займає найвища точка Українських Карпат – гора Говерла (2061 м), а також вершини-двотисячники: Петрос, Піп Іван, Ребра, Бребенескул і Гутин-Томнатик. Заповідник також охоплює найбільші в Європі масиви пралісів букових і буково-ялицево-смерекових лісів, що входять до українсько-словацького спільного об'єкта «Букові праліси Карпат», включеного до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [49].

Серед інших визначних місць – Долина нарцисів, карстові печери, «Географічний центр Європи» та центр культури Закарпатської Гуцульщини. На території заповідника діє єдиний в Україні Музей екології гір та історії природокористування. Усі ці об'єкти активно залучаються до розвитку туристсько-рекреаційної діяльності в регіоні.

Туристична галузь регіону активно розвивається завдяки створенню вісімнадцяти екологічних маршрутів різного рівня складності, загальна протяжність яких перевищує 200 км. Ці маршрути охоплюють різні райони Закарпаття: один – у Хустському районі (Долина нарцисів), чотири – у Тячівському районі (Угольсько-Широколужанський масив) та тринадцять – на території Рахівського району. Три маршрути стали основою для створення екологічних стежок: «Долиною нарцисів», «Чорногірськими пралісами на Говерлу» та «До Соколиного берда». Більшість стежок потребує доопрацювання в частині інформаційного супроводу, хоча екостежка

«Долиною нарцисів» вирізняється найкращим рівнем облаштування [49].

У *Карпатському біосферному заповіднику* функціонують різноманітні еколого-освітні центри, музеї, інформаційні пункти та рекреаційні зони, проте кількість оглядових майданчиків залишається недостатньою. До мережі еколого-освітніх об'єктів заповідника належать «Музей екології гір», «Центр Європи» та «Музей нарцису». У 2023 році «Музей екології гір» відвідали 3981 особа, «Центр Європи» прийняв 1712 відвідувачів, серед яких були школярі (732), студенти (230) та дорослі (1164), а «Музей нарцису» відвідали 11459 осіб. Послугами інформаційно-туристичних центрів заповідника скористалися 4553 особи. На території Національного природного парку «Синевир» облаштовано 5 еколого-освітніх стежок, 6 туристичних маршрутів та 2 науково-пізнавальні стежки. Загалом, за даними 2023 року, регіон відвідало близько 60 тис. осіб. Серед найпопулярніших природних об'єктів варто відзначити озеро Синевир, розташоване на висоті 989 м над рівнем моря та Реабілітаційний центр бурих ведмедів [49].

Туристична інфраструктура *Ужанського національного природного парку* охоплює 17 туристичних маршрутів різного рівня складності (I-III категорій) та 6 екологічних стежок. Щороку парк відвідують близько 7 тис. туристів. Оскільки територія парку розташована в прикордонній зоні, відвідувачі зобов'язані отримувати дозвіл прикордонної служби та реєструватися в адміністрації НПП.

Особливістю Ужанського парку є найбільший у Карпатах осередок лемківської культури та збережені унікальні зразки дерев'яної архітектури. Крім того, на території парку є численні мінеральні джерела. Ужанський НПП є складовою частиною транскордонного польсько-словацько-українського біосферного резервату «Східні Карпати», який входить до Світової мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО [49].

Наймолодшою серед заповідних територій є Національний природний парк «Зачарований край», який поки що характеризується недостатньо розвиненою туристичною інфраструктурою. Наразі на його території функціонують різноманітні екотуристичні маршрути.

Серед провідних природоохоронних об'єктів Закарпатської області варто виокремити:

Карпатський біосферний заповідник. Створений у 1968 році, заповідник з 1992 року входить до складу Світової мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Його площа складає 53630 га, розташованих на території Виноградівського, Хустського, Тячівського та Рахівського районів. Заповідник охоплює багатство природних і ландшафтних комплексів Українських Карпат, серед яких гора Говерла, інші високі вершини, Долина нарцисів, альпійські пояси та карстові печери. Він не тільки зберігає унікальні природні багатства, але й активно сприяє охороні культурно-історичної спадщини Карпатського регіону [49].

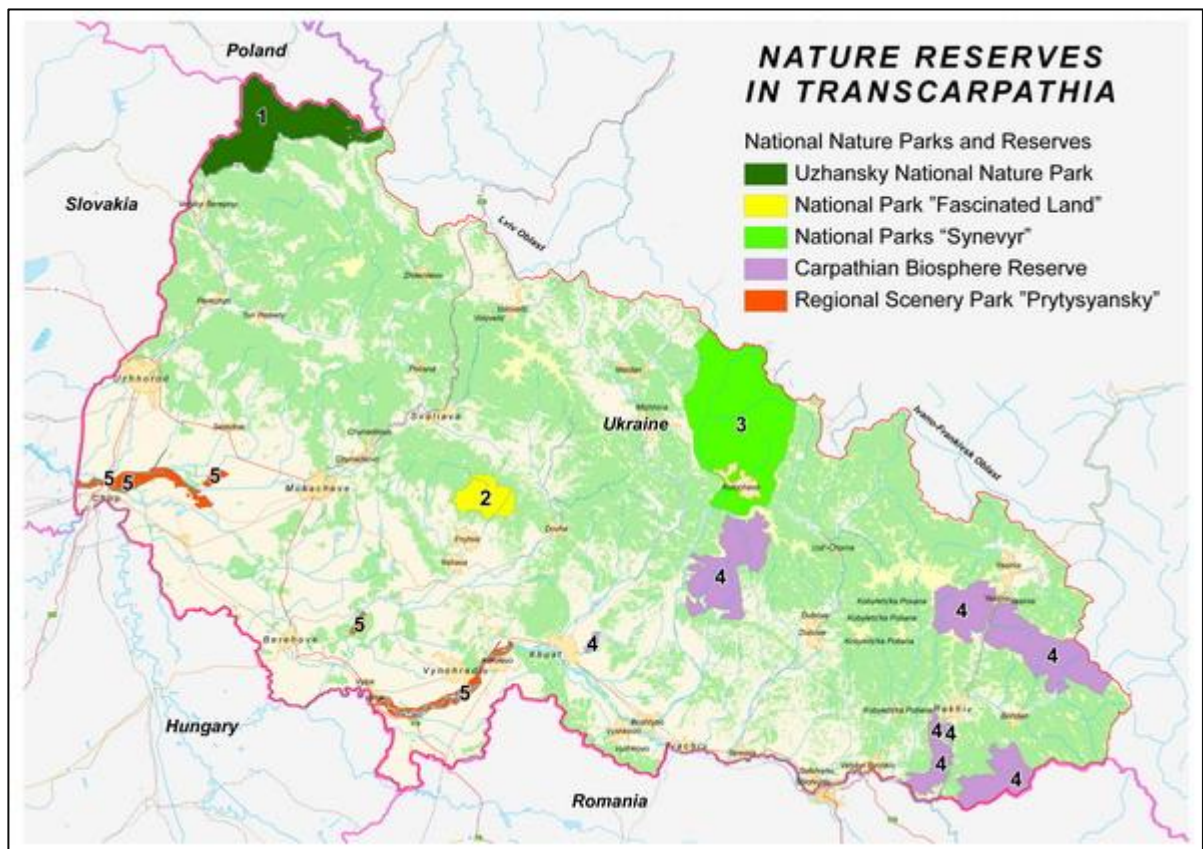

Рис. 2.2. Природно-заповідні території Закарпатської області [49]

Чорногірський заповідний масив. Розташований у Рахівському районі Закарпаття, цей заповідний масив охоплює територію з висотами від 700 до 2061 метрів над рівнем моря. Саме тут знаходиться найвища точка Українських Карпат – гора Говерла (2061 м). Чорногірський масив відомий своєю надзвичайною різноманітністю рослинного світу, що представлений світло- і темно-бурими ґрунтами, а також унікальними дубовими та буковими лісами.

Особливу цінність заповіднику надають єдині в Україні природні популяції ясена білоцвітого.

Чорна Гора. Цей ботанічний заказник державного значення розташований у Виноградівському районі Закарпатської області. Скелясті схили Чорної Гори сприяють формуванню буроземних ґрунтів і розвитку багатой рослинності, включно з дубовими та буковими лісами, а також рідкісними видами рослин, такими як ясен білоцвітий. Чорна Гора є прикладом унікального поєднання біорізноманіття та особливостей геологічної будови регіону [49].

Свидовецький заповідний масив. Розташований у Рахівському районі Закарпатської області, Свидовецький заповідний масив є частиною Карпатського біосферного заповідника. Його площа становить 6580 га, а рельєф коливається від 600 до 1883 метрів над рівнем моря. Масив відомий багатим різноманіттям рослинності, зокрема буковими лісами та специфічними ґрунтовими утвореннями. Тут також мешкає багато представників фауни, характерних для гірських екосистем Карпат.

Природоохоронні об'єкти Закарпаття вражають своєю різноманітністю та створюють виняткові можливості для наукових досліджень і відпочинку на природи. Серед найбільш популярних напрямів оздоровчого туризму в регіоні виділяються санаторії, що спеціалізуються на бальнеотерапії та лікувально-оздоровчих програмах. Серед найвідоміших – санаторні комплекси «Боржава», «Синяк», «Карпатія», «Теплиця» та «Гірська Тиса», які пропонують сучасні методики лікування, комфортні умови проживання, якісне харчування та розвинену інфраструктуру.

Селище Поляна розташоване в вузькій долині, оточеній густими лісами, під впливом Полонинського та Вулканічного хребтів. Воно знаходиться на місці злиття двох річок – Великої та Малої Пині. Поляна є затишним бальнеологічним курортом, де працюють два санаторії: «Поляна» та «Сонячне Закарпаття». Останній особливо підходить для тих, хто хоче поєднати відпочинок із лікуванням захворювань травної системи. Гості мають можливість не лише скористатися лікувальними процедурами, а й насолодитися

чистим повітрям, традиційною місцевою кухнею, а також збиранням грибів та ягід.

Солочин приваблює туристів своєю мальовничістю, охайністю та комфортом численних курортних селищ. Тут мешкають місцеві жителі, які ведуть спокійний ритм життя та гостинно приймають відпочивальників у санаторіях і будинках відпочинку. Відпочинок у Закарпатській області дарує не лише приємні емоції, а й сприяє зміцненню здоров'я.

Солочин – це курортне село, розташоване неподалік залізничної станції «Свалява», в оточенні гір Крехай і Тесаник. Місцевість отримала свою назву завдяки покладам солі, що здавна видобувалися тут. Проте сіль – не єдина цінність цього регіону: у Солочині нараховується 15 мінеральних джерел. Раніше місцеву воду навіть експортували в Австрію, розливаючи її у пляшки.

На березі р. Тиси розташоване с. Солотвино, відоме своєю унікальною атмосферою. Завдяки близькому розташуванню до румунського кордону, історія цього місця тісно пов'язана з видобутком солі. Тут діє музей солекопів, який зберігає пам'ять про вікові традиції солевидобування. Хоча масштаби видобутку зменшилися, одна із шахт тепер пристосована для роботи алергологічної лікарні. Спелеотерапія в соляних шахтах створює особливий мікроклімат, що дуже корисний для людей із бронхіальною астмою. Неподалік, на захід від селища, розташовані соляні озера, що приваблюють туристів мальовничими краєвидами та можливостями для відпочинку [49].

Регіон вирізняється не лише природними рекреаційними багатствами, а й багатою історико-культурною спадщиною, серед якої чимало різноманітних пам'яток.

2.3. Історико-культурні ресурси Закарпатської області

Історико-культурні ресурси – це зібрання пам'яток матеріальної та духовної культури, створених у ході історичного розвитку певної території, які приваблюють туристів [36]. До історико-культурних туристсько-рекреаційних ресурсів відносяться пам'ятки історії, архітектури та містобудування, археологічні об'єкти та монументальне мистецтво.

Наявність розвиненої мережі таких об'єктів значно сприяє успішному розвитку туристсько-рекреаційної сфери. На території Закарпаття налічується понад 700 пам'яток історії та культури, серед яких більше ніж 100 – це пам'ятки архітектури [36, 49].

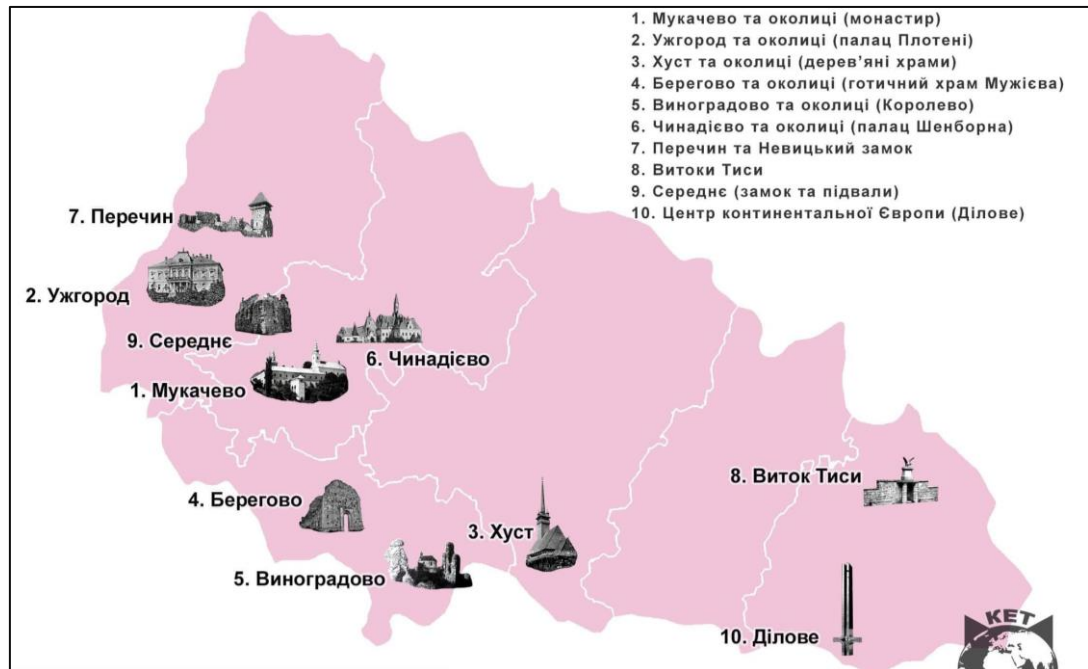

Рис. 2.3. ТОП-10 локацій історико-культурного туризму на Закарпатті [36, 49]

У історико-культурному відношенні Закарпаття є однією з найунікальніших територій не лише в Україні, а й у Європі. На невеликій площі території регіону знаходиться велика кількість архітектурних, культурних і історичних пам'яток, добре збереглися традиції, обряди, самобутній фольклор та ремесла. Це підвищує туристичну привабливість регіону й становить цінний туристсько-рекреаційний ресурс. Архітектурні пам'ятки регіону охоплюють понад тисячоліття історії та відображають усі основні стилі європейської архітектури.

Закарпаття протягом століть розвивало свою унікальну історію, культуру та ментальність. На його території виявлено багато археологічних пам'яток, серед яких Малокопанське городище й Королівська стоянка, печера Молочний камінь, с. Рокосово та інші. Останні два об'єкти вважаються одними з найцінніших археологічних відкриттів Європи. У Дякові та Новому Клиновому було виявлено великий залізоплавильний центр Закарпаття (III-I ст. до н.е.), другий за масштабами й значенням у Європі. Тут знайшли кілька поселень із

понад десятима залізоплавильними горнами, а також ковальські, ювелірні й деревообробні майстерні. Активний розвиток землеробства, ремесла і міжплеменного обміну сприяв виготовленню виробів із міді та бронзи ще у III-II тис. до н. е.[36, 49] (рис. 2.4).

Пам'ятки культурної спадщини Закарпаття національного значення	Пам'ятник «Україна – визволителям» 1970 р., вул. Собранецька. Пам'ятка монументального мистецтва.
	Пам'ятник українським живописцям Й. Й. Бокшаю і А. М. Ерделі. 1993 р., Жупанатська площа. Пам'ятка монументального мистецтва.
	Городище IX-XIII ст., с. Вари. Пам'ятка археології.
	Поселення багатошарове VI-IV тис. до н.е, IV- III тис. до н.е., с. Залеонь. Пам'ятка археології.
	Могильник давніх мадярів IX-XIII ст., с. Чома. Пам'ятка археології.
	Городище «Товвар» IX ст. до н.е. - IV ст., с. Дийда. Пам'ятка археології.
	Стоянка 1,5 млн.- 10 тис. років до н.е., смт. Королево. Пам'ятка археології.
	Залізобробний центр II-I ст. до н.е., с. Неветленфолу. Пам'ятка археології.
	Городище IX ст. до н.е. - IV ст., м. Іршава. Пам'ятка археології.
	Городище IX ст. до н.е.-IV ст., с. Арданово. Пам'ятка археології.
	Опідум (городище) кельтів IX ст. до н. е.-IV ст., м. Мукачеве. Пам'ятка археології.
	Стоянка печерна 1,5 млн.-10 тис. р. до н.е., с. Велика Уголька. Пам'ятка археології.
	Солекопальня «Горци» IX ст. до н.е.-IV ст., с. Солотвино. Пам'ятка археології.
	Поселення слов'ян III-IV ст., с. Галоч. Пам'ятка археології.
	Поселення слов'ян IX ст. до н.е.-IV ст., с. Холмок. Пам'ятка археології.

Рис. 2.4. Пам'ятки культурної спадщини Закарпаття національного значення (складено автором за даними [36, 49])

Найяскравішими пам'ятками культурно-історичної спадщини є замки – унікальні архітектурні споруди, що демонструють особливості середньовічного оборонного будівництва. Окрім захисної ролі, вони також служили адміністративними й культурними центрами. У їхніх інтер'єрах збереглися цікаві архітектурні елементи, фрески, меблі, декор та родові герби власників.

Перші оборонні споруди на території Закарпаття виникли ще в епоху

бронзи. Це були прості укріплені поселення – городища, оточені земляними валами та ровами, такі як Арданівське та Стремтура (Іршава). Найдосконаліші зразки оборонної архітектури регіону представляють замки XI-XVII ст.

Закарпатські замки умовно поділяють на дві групи: перша – це фортеці, призначені для контролю території та збору данини, серед яких Мукачівський, Квасівський, Броньківський і Невицький замки. Друга група – це замки, що виконували оборонні функції, зокрема Ужгородський, Виноградівський, Королевський, Чинадіївський та Середнянський. Більшість закарпатських замків, за винятком Середнянського й Чинадіївського, розташовані на природних височинах – скелях або окремих пагорбах серед рівнин [36, 49].

Більшість замків Закарпаття неодноразово перебудовувалися, тому в їхній архітектурі поєднуються елементи різних стилів. Наприклад, внутрішній палац Ужгородського замку зведено в романському стилі – це єдиний зразок чистої романської архітектури в регіоні. Сам замок неодноразово змінював вигляд і набув сучасної форми у XVII ст.

Рис. 2.5. Внутрішній палац Ужгородського замку [49]

Рис. 2.6. Невицький замок [49]

Найвиразніше в архітектурі замків представлена готика – готичні вежі Невицького замку та палаці в готичному стилі в Мукачеві й Ужгороді. Стил ь ренесансу мав менший вплив на оборонні споруди, однак його риси помітні в інтер'єрному оформленні замків Мукачева та Ужгорода [49].

Справжньою окрасою архітектурної спадщини Закарпаття є дерев'яні церкви. Ці історико-архітектурні пам'ятки дерев'яного зодчества становлять важливу частину туристсько-рекреаційних ресурсів. У регіоні зберіглося 118 дерев'яних храмів, зведених протягом останніх п'яти ст. [49].

Музеї Закарпаття користуються великою популярністю серед туристів, і серед них є справді унікальні, мало не єдині в Європі. Відпочиваючи в закарпатських селах, можна відвідати неповторні пам'ятки дерев'яної архітектури, а також об'єкти, пов'язані з традиційними народними ремеслами – ткацтвом, вишивкою, гончарством, лозоплетінням, різьбленням по дереву та іншими [49]. Прикладом таких об'єктів є музей ковальської справи «Кузня Гамора» в с. Лисичево та музей лісосплаву на р. Озерянка. Власники сільських садиб також активно створюють і пропонують гостям цікаві програми для відпочинку.

Рис. 2.7. Закарпатський краєзнавчий музей ім. Тиводара Легоцького [49]

Закарпатський обласний краєзнавчий музей функціонує з 1945 р. У його фондах зберігається близько 110 тис. експонатів багатовікової історії та культури регіону. Експозиції згруповані за тематичними напрямками у фонди, колекції та відділи. Серед найцінніших – етнографічна колекція з понад двома тис. зразків народної вишивки, одна з найбільших в Україні збірок бронзових виробів (понад 3 тис. предметів, переважно з XIII-XII ст. до н.е.), нумізматична колекція, зразки вогнепальної зброї від XIV до початку XX ст., а також стародавні рукописи та інші унікальні речі [49].

Рис. 2.8. Закарпатський музей народної архітектури та побуту [49]

Закарпатський музей народної архітектури та побуту – це унікальний комплекс, що представляє культурну спадщину українського народу. Його експозиція складається з автентичних архітектурних об'єктів старовинного закарпатського села та прикладів традиційного народного мистецтва. Це один із перших українських музеїв просто неба, відкритий у червні 1970 р. В експозиції представлені житла жителів Закарпатської низовини (долиняни) і гірських районів (горяни – бойки та гуцули), а також будинки угорських і румунських громад. Серед об'єктів – сім дворів, шість житлових хат, церква з дзвіницею, школа, кузня, млин, ступа, корчма та інші споруди. Загалом музей налічує понад 14 тис. експонатів.

Рис. 2.9. Закарпатський обласний художній музей імені Й. Бокшая [49]

Закарпатський обласний художній музей є одним із провідних культурних центрів регіону. Він був заснований у 1945 р., а з 1979 р. його експозиція розміщується в історичній будівлі колишнього жупанату в центрі міста – архітектурній пам'ятці 1809 р., виконаній у стилі класицизму. Музей має найповнішу в Україні колекцію угорського мистецтва XVIII – початку XX ст., що зумовлено спільною історичною долею Закарпаття та Угорщини [49].

Рис. 2.10. Затисянський краєзнавчий музей [49]

Затисянський краєзнавчий музей був відкритий для відвідувачів у 1970-х роках у будівлі, зведеній у 1895 р. в традиційному угорському стилі. Його експозиції присвячені історії, побуту і традиціям угорськомовного населення Закарпаття. На подвір'ї музею просто неба можна побачити хату вчителя, садибу бідняка, будинок середняка та греко-католицьку церкву – ці об'єкти відтворюють повсякденне життя мешканців Затисянщини на початку ХХ ст. [49].

Діюча кузня – це унікальна історична споруда, особливістю якої є використання енергії водоспаду р. Лисичанка для приведення в дію важких ковальських молотів. За таким принципом колись працювали ковалі, виготовляючи знаряддя праці з металу. Кузню збудували на початку ХІХ ст., і вона майже безперервно діяла до часів радянської колективізації. Сьогодні ця кузня функціонує як музей.

Музей вишивки та старовинного одягу розташований у центрі с. Буштино, у приміщенні магазину «Художній салон». Його експозиція включає колекцію традиційного чоловічого і жіночого одягу, вишивок та побутових речей, пов'язаних із ткацтвом та рукоділлям. Усі експонати були зібрані в селах

Тереблянської долини – Буштині, Вонігові, Новому Барові, Тереблї, Дулові та Кричеві.

Село Грушово, що в Тячівському районі, відоме як осередок культури й духовності – саме тут, за даними істориків, почалося книгодрукування в Україні, започатковане Кирилом і Мефодієм і поширене через Грушівський монастир.

Усі експонати були зібрані протягом багатьох років, і їх кількість настільки велика, що вистачило б на десятки виставкових залів. Багато з них є унікальними й могли б стати справжніми скарбами для будь-якого столичного музею. Серед найцінніших експонатів – 600-річне рукописне «Євангеліє», ікона закарпатської школи живопису, стара церковна чаша, рідкісні поштові марки з різних країн, перша українська гривня та інші цінності. Також музей має понад 200 одиниць традиційного одягу, переважно гуцульського, 250 ручних рушників, прядки та велику кількість побутових речей, зокрема глечики й розписаний посуд. Кожен експонат є неповторним, адже орнаменти й вишивані мотиви не повторюються.

Активний розвиток туристсько-рекреаційної сфери Закарпаття підтримується завдяки організації різноманітних фестивалів та святкових заходів, які виступають альтернативним способом економічного підйому окремих територій. Щорічно майже в усіх районах області проходять численні фестивалі місцевого, регіонального та міжнародного рівнів, а в обласному календарі подій нараховується понад 200 таких заходів. Однак міжнародний статус було присвоєно лише деяким з них [49].

Найпопулярнішими фестивалями на Закарпатті є винні свята, які стали справжньою візитівкою регіону: «Червоне вино», «Біле вино», «Сонячний напій», «Угочанська лоза», «Закарпатське Божоле». Основним принципом проведення цих фестивалів є їх організація безпосередньо в районах виноробства – Берегівському, Ужгородському, Мукачівському та Виноградівському.

Закарпаття – багатонаціональний край, де проживають представники понад 100 народів, кожен із власними традиціями, обрядами та культурою.

Завдяки діяльності національно-культурних товариств щороку в області проводиться багато фольклорно-етнографічних фестивалів. Вони сприяють збереженню культурної самобутності національних меншин і є важливим чинником розвитку туризму. За підтримки культурних організацій на Закарпатті відбуваються такі національні свята й фестивалі, як румунський «Мерцишор», словацькі «Словенська веселіца» та «Фаш'янгівий бал», русинський фестиваль «Червена Ружа», а також заходи угорської та німецької спільнот [49].

Важливим чинником є велика кількість пам'яток історії та культури на Закарпатті, їхнє різноманіття й значущість для збереження історичної пам'яті та розвитку туризму, роль якого в житті краю важко переоцінити. Це підтверджується популярністю туристичних маршрутів, таких як «Стежками опришків», «Палаці Закарпаття», «Дерев'яні храми Закарпаття», «Замки Закарпаття», «Древні кам'яні храми Закарпаття», «Монастирі Закарпаття», «Карпатська Україна» та інших. Водночас історико-культурний потенціал області, за винятком окремих пам'яток, використовується в туристичній сфері недостатньо. Ці ресурси можна активно залучати для розвитку сільського туризму та організації екскурсій, особливо в гірських селах, за умови належного розвитку соціальної та транспортної інфраструктури.

2.4. Інфраструктурні ресурси Закарпатської області

Закарпатська область – це регіон України з унікальними природними ресурсами. Вона має спільний кордон із чотирма країнами Європейського Союзу. Проте, попри великий природний і транзитний потенціал, рівень розвитку інфраструктури тут залишається невисоким.

Відповідно до Закону України «Про туризм», туристична інфраструктура включає різні об'єкти туристичної діяльності, такі як готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, заклади харчування, транспорту, культури, спорту та інші, що забезпечують прийом, обслуговування й перевезення туристів [13]. Отже, туристична інфраструктура охоплює будівлі, споруди, транспортну систему та засоби комунікації, залучені до надання

туристичних послуг [13].

Інфраструктуру туристичного бізнесу також розглядають як сукупність організаційних структур і нормативних процедур, що забезпечують роботу та взаємодію суб'єктів туристичної діяльності, а також регулюють обіг матеріальних, фінансових та інформаційних потоків між ними та зовнішнім соціальним і природним середовищем [17].

Туристична інфраструктура включає в себе туристичні ресурси – це сукупність природних, історичних, культурних, соціально-економічних та інших об'єктів певної території, які можуть задовольнити різноманітні потреби туристів, а також суб'єктів туристичної діяльності [17]. Також – це суб'єкти туристичної діяльності, які зареєстровані в країні згідно з чинним законодавством та мають відповідну ліцензію або дозвіл на надання туристичних послуг і внесені до державних реєстрів туристичних компаній. Це також туроператори, як суб'єкти туристичної діяльності які безпосередньо та постійно займаються формуванням туристичного продукту, продажем туристичних послуг і здійснюють посередницьку діяльність із надання типових і додаткових послуг.

Індустрія туризму охоплює комплекс туристичних підприємств та організацій у сферах харчування, транспорту, торгівлі, культури, освіти, спорту тощо, які надають послуги та виробляють товари для задоволення потреб туристів.

Туристичні послуги включають розміщення, харчування, інформаційно-рекламні послуги, а також культурні, спортивні, побутові й розважальні послуги, спрямовані на забезпечення потреб туристів.

Туристичний продукт – це заздалегідь сформований комплекс послуг, що пропонується або продається за єдиною ціною. До нього належать: а) послуги з перевезення; б) послуги з проживання; в) інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і проживанням [19].

Досліджуючи туристичну інфраструктуру, варто підкреслити, що вона сприяє розвитку туристичних ресурсів, створюючи умови для діяльності підприємств туристичної галузі та сприяючи формуванню й розширенню

туристичних дестинацій. Особливістю туристичної інфраструктури є те, що вона обслуговує як місцеве населення, так і туристів. Завдяки її розвитку відбувається активніше освоєння територій для туризму, покращуються умови та якість життя мешканців, зростає привабливість регіону для відвідувачів, а також з'являється потреба у створенні нових робочих місць для місцевих жителів [40].

Створення та розвиток туристичної інфраструктури є ключовою умовою для ефективного функціонування ринку туристичних послуг. Це пояснюється тим, що добре розвинена інфраструктура робить регіон більш привабливим і перспективним для розміщення нових туристичних об'єктів і споруд, оскільки на таких територіях, зазвичай, вже наявні елементи базової інфраструктури [40].

Туристично-рекреаційна сфера є одним із пріоритетних напрямів економічного розвитку Закарпатської області. Живописні краєвиди, природні пам'ятки (зокрема озеро Синевир, солоні озера та інші), багаті культурні, історичні й етнічні традиції, а також розвинена мережа туристичних, рекреаційних і санаторно-лікувальних закладів створюють умови для розвитку різноманітних видів туризму. Це сприяє збільшенню туристичних потоків і підвищенню зацікавленості інвесторів у створенні туристичної інфраструктури в регіоні.

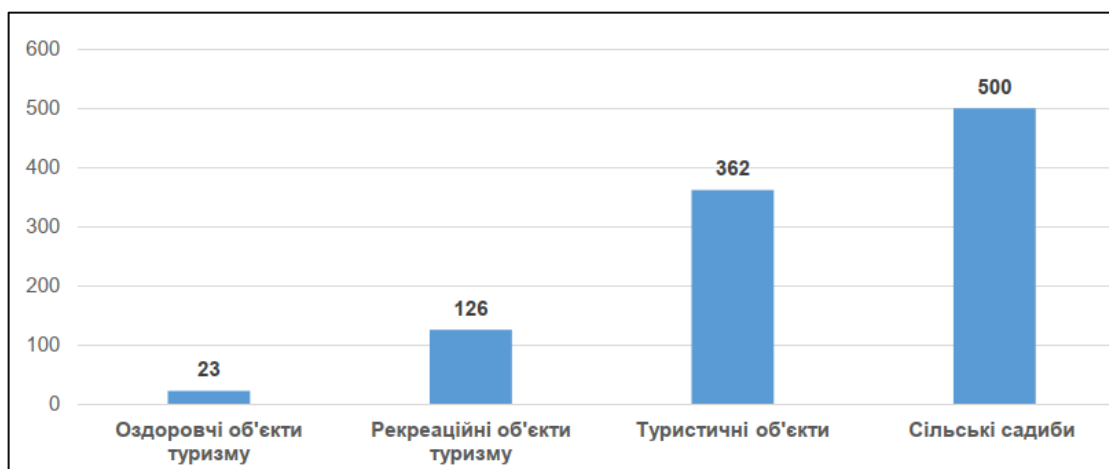

Рис. 2.11. Мережа оздоровчих, рекреаційних та туристичних об'єктів Закарпатської області, 2024 рік [14]

На території області діє 23 оздоровчі заклади, 126 рекреаційних та 326

туристичних об'єктів. Також тут функціонує понад 500 сільських садиб і більше 50 гірськолижних витягів. Загалом Закарпаття може одночасно прийняти близько 26 тис. туристів [14, 34].

Найбільшу кількість туристів прийняли чотири провідні музеї області: Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького, Мукачівський історичний музей, Закарпатський обласний музей народної архітектури та побуту і Закарпатський обласний художній музей ім. Й. Бокшая.

Крім того, національні природні парки Закарпаття у 2024 році прийняли понад 100 тис. гостей. Зокрема, Національний природний парк «Синевир», а також Карпатський біосферний заповідник.

У 2024 році на Закарпатті сплатили понад 23 млн. грн. туристичного збору, що на 4,6% більше порівняно з 2023 роком.

У січні 2025 року до місцевих бюджетів Закарпатської області надійшло 2 млн. 457 тис. 900 грн. туристичного збору, що на 64,1% більше, ніж за той же період 2024 року [14, 34].

Рис. 2.12. Структура туристичного збору за січень 2025 року [14, 34]

У порівнянні з січнем минулого року найбільше зростання надходжень туристичного збору зафіксовано в Баранинській громаді (у 22 рази), Міжгірській (у 8 разів), Іршавській (у 7 разів) та Рахівській громаді (у 6 разів).

За інформацією Управління туризму та курортів Закарпатської ОДА, у

січні-лютому 2025 року до місцевих бюджетів області надійшло 4 млн. 535 тис. 100 грн. туристичного збору, що на 28,2% більше, ніж за той же період 2024 року [14].

На Закарпатті також функціонує 69 витягів у 27 гірськолижних зонах. Маючи потужний природний, інфраструктурний та інший потенціал, Закарпатська область ставить за мету стати базою для тренувань національних збірних із різних видів спорту, а також майданчиком для проведення змагань різного рівня. Зараз активно ведеться робота над збільшенням кількості спортивних споруд і модернізацією матеріально-технічної бази існуючих об'єктів фізичної культури та спорту [49].

Важливою складовою розвитку туристичної галузі краю є транспортна система, що забезпечує ефективне сполучення між населеними пунктами, господарськими об'єктами, а також із країнами через державний кордон. Завдяки вигідному географічному розташуванню, наявності туристично-рекреаційних ресурсів і добре розвиненій туристичній інфраструктурі, Закарпаття відіграє ключову роль у забезпеченні внутрішніх, транзитних і міжнародних пасажиропотоків, особливо з країн Західної Європи та Прибалтики. Через територію області проходять залізничні та автомобільні шляхи міждержавного, державного і місцевого значення, а пасажирські перевезення активно здійснюються всіма видами транспорту.

Через територію Закарпатської області проходять дві важливі автодороги державного значення: магістраль Київ-Чоп та регіональна траса Мукачєво-Рогатин, а також частина європейського транспортного коридору №5, який сполучає Венецію, Трієст/Копер, Люблян, Марибор, Будапешт, Ужгород, Львів і Київ. Загальна довжина автомобільних доріг у регіоні перевищує 3,5 тис. км, причому 97% із них мають тверде покриття. Щільність автомобільних шляхів на тис. км² складає 268 км, що майже відповідає середньому показнику по Україні (271 км). У сфері залізничного транспорту на території області діють 27 державних підрозділів Львівської залізниці. Залізниця забезпечує 83,9% обласних вантажних перевезень та 28,3% пасажирських перевезень, активно підтримуючи внутрішні та міжнародні економічні зв'язки [49].

Туристична сфера Закарпатської області неможлива без ефективного транспортного забезпечення та добре розвиненої транспортної інфраструктури. Відпочивальники, які приїжджають до регіону з туристичною, лікувальною чи оздоровчою метою, повинні мати доступ до якісних транспортних послуг і безперешкодно діставатися до всіх рекреаційно-туристичних об'єктів, незалежно від їх розташування. Оскільки більша частина області вкрита горами та високогір'ям, питання розвитку туристичної транспортної інфраструктури потребує особливої уваги – необхідно оновлювати застарілі дороги, будувати нові шляхи та модернізувати існуючі.

Розміщення є одним із ключових компонентів туризму. В туристичній інфраструктурі важливу роль відіграють готелі, мотелі та інші заклади, що забезпечують короткотривале проживання. Заклади розміщення Закарпатської області вирізняються великою різноманітністю та орієнтацією на різні категорії туристів – від економних мандрівників до гостей, які шукають високоякісний сервіс. Станом на 2023 рік у Закарпатській області функціонувало 705 закладів розміщення для туристів, що свідчить про суттєве зростання порівняно з 511 об'єктами у 2021 році [49].

В області функціонують готелі різних категорій (від 1 до 5 зірок), які пропонують стандартні номери, люкси, апартаменти з розвиненою інфраструктурою (ресторани, спа, конференц-зали). Також в регіоні є санаторії, курорти та реабілітаційні центри, що спеціалізуються на лікуванні та оздоровленні завдяки унікальним мінеральним водам і клімату. Крім того, в області діє приблизно 500 сільських садиб в рамках розвитку сільського туризму, які пропонують проживання у традиційному закарпатському стилі з автентичною кухнею та обрядами.

Більшість закладів сконцентрована у туристичних центрах – Ужгороді, Мукачеві, Береговому, Хусті, Рахові. Активно розвиваються курортні зони у гірських районах (Пилипець, Міжгір'я, Ясіня, Ворохта) та термальні курорти (Берегове, Косино). Багато закладів пропонують послуги для активного відпочинку: прокат велосипедів, лижного спорядження, організацію походів і екскурсій. Розвиваються спа-комплекси та готелі з термальними басейнами.

Останніми роками Закарпатська область активно інвестує в розвиток туристичної інфраструктури, підвищення привабливості регіону та планує заходи для промоції свого туристичного потенціалу. Зокрема, в області впроваджується «Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2024-2026 роки», яка передбачає фінансування таких напрямів: розвиток туристичної та транспортної інфраструктури, популяризація туристичних можливостей регіону, організація навчальних програм та науково-методична підтримка сталого туризму й курортної справи, створення ефективної системи управління туризмом в області, підтримка проектів сталого розвитку туристичної сфери, а також співфінансування проекту з покращення навігації та облаштування туристичних стоянок [44].

Таким чином, туристичний ринок Закарпаття вирізняється вигідним розташуванням поблизу кордонів з країнами Європи та багатим туристичним ресурсом. Водночас нині велика увага приділяється підвищенню комфорту перебування в регіоні, зокрема розвитку туристичної інфраструктури. Область має значні резерви для покращення сервісу, і саме поєднання природної краси, доступності, розвиненої інфраструктури, наявності цікавих туристичних об'єктів, позитивного іміджу та наявності сучасних рекреаційних комплексів створюють основу для подальшого успішного розвитку туризму.

2.5. Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО

Станом на 2024 рік в Україні налічувалося 8 об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, що становить близько 0,69% від їх загальної кількості у світі. З них 7 об'єктів мають культурне значення (за критеріями i-vi), а 1 – належить до природної спадщини (за критеріями vii-x). П'ять українських об'єктів розташовані повністю в межах країни, тоді як три – частково знаходяться на території інших держав [35].

Рис. 2.14. Об'єкт світової спадщини ЮНЕСКО – Букові праліси Карпат та інших регіонів Європи [35]

Букові праліси Карпат та інших регіонів Європи – це серійний транскордонний природний об'єкт, що об'єднує 78 окремих ділянок у 12 країнах. Зокрема, 5 масивів розташовані в Австрії, 2 – в Албанії, 5 – у Бельгії, 9 – у Болгарії, 6 – в Іспанії, 10 – в Італії, 5 – у Німеччині, 12 – у Румунії, 4 – у Словаччині, 2 – у Словенії, 15 – в Україні та 3 – у Хорватії. Загальна площа об'єкта становить 345 838,62 га, з яких 92 023,24 га припадає на заповідні території, а 253 815,38 га – на буферну зону. Більше 25% усієї території об'єкта розташовані в межах України [35].

Цей об'єкт має виняткову світову цінність як приклад недоторканих природних екосистем помірних лісів. Він демонструє найкращі й найповніші екологічні процеси, характерні для чистих і змішаних лісових масивів у різних природно-кліматичних умовах.

Вознесенська церква, розташована в селі Ясіня Рахівського району Закарпатської області, є однією з найкращих зразків дерев'яної сакральної архітектури на Гуцульщині й має статус пам'ятки національного значення. У храмі зберігся оригінальний іконостас, створений у часи будівництва церкви. У червні 2013 року Вознесенська (Струківська) церква була включена до Списку світової спадщини ЮНЕСКО серед інших українських дерев'яних храмів. В Україні наразі існує близько двох тисяч об'єктів дерев'яної церковної

архітектури, причому найбільше – у західних регіонах, де на Закарпатті їх налічується понад 120 [35].

Рис. 2.15. Об'єкт світової спадщини ЮНЕСКО – Вознесенська церква с. Ясіня, Рахівський р-н., Закарпатської обл. [35]

Рис. 2.16. Об'єкт світової спадщини ЮНЕСКО – Церква Святого Михайла, с. Ужок, Великоберезнянський р-н., Закарпатська обл. [35]

Церква Святого Михайла – пам'ятка архітектури національного значення, розташована в селі Ужок Великоберезнянського району Закарпатської області. Цей храм є однією з найяскравіших представниць бойківського архітектурного стилю та своєрідною візитівкою регіону. Ужоцька церква увійшла до списку 16 дерев'яних храмів Карпатського регіону (по вісім від Польщі й України), що були висунуті на включення до Світової спадщини ЮНЕСКО [35].

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Сучасний стан туристсько-рекреаційного потенціалу Закарпатської області

Закарпатська область, що знаходиться на заході України, є одним із провідних регіонів для туризму та відпочинку завдяки своєму поєднанню природних красот, культурної спадщини та оздоровчих можливостей. За рівнем туристсько-рекреаційного потенціалу серед західних областей України вона поступається лише Львівщині, займаючи друге місце. Цьому сприяють Карпатські гори, м'який клімат Закарпатської низовини, унікальні лікувальні джерела, багатий тваринний і рослинний світ, зручне транспортне сполучення та велика кількість архітектурних і культурних пам'яток.

У Закарпатській області активно розвинуті всі напрямки рекреаційної діяльності – від санаторно-курортного оздоровлення до різноманітних форм відпочинку та туризму, які користуються попитом протягом усього року. Завдяки сприятливим природним умовам туристична галузь демонструє динамічне зростання. Велика кількість туристичних компаній, розгалужена інфраструктура готелів і закладів харчування сприяють залученню як внутрішніх так і іноземних туристів для відпочинку та оздоровлення [49].

Закарпаття також славиться своїми середньовічними фортецями, унікальними храмами й майстернями народного ремесла, які є популярними серед туристів туристів. Активно розвивається зелений туризм: кількість приватних садиб постійно зростає, а їхні господарі не лише забезпечують проживання й харчування, а й організовують дозвілля для гостей. Усі ці чинники відкривають широкі можливості для подальшого розвитку туристичної індустрії в регіоні.

На території Закарпатської області виділено чотири рекреаційні райони, кожен з яких має власні особливості організації відпочинку, характерні ресурси та специфіку їх використання: Північний (I), Західний (II), Центральнo-Східний (III) та Південно-Східний (IV) регіони.

У Північному й Центрально-Східному районах збереглися цінні сакральні пам'ятки XVII-XVIII ст., а останній також відомий численними мінеральними джерелами та бальнеологічними курортами. Західний регіон приваблює туристів археологічними знахідками – курганами й городищами VI-IV ст. до н. е., а також середньовічними замками XV-XIX ст. Південно-Східна частина області вирізняється наявністю цікавих спелеологічних об'єктів.

У всіх зазначених зонах зосереджені унікальні природоохоронні території, серед яких Карпатський біосферний заповідник, національні парки «Синевир» і «Зачарований край», озеро Синевир, Долина нарцисів, ботанічні сади, заказники та інші природні пам'ятки [49].

Закарпаття вирізняється потужним туристсько-рекреаційним потенціалом, поєднуючи природні багатства, історико-культурну спадщину та розвинену інфраструктуру, що робить його привабливим для туристів з різними інтересами. Завдяки такому різноманіттю ресурсів регіон створює сприятливі

Протягом 2024 року Закарпаття прийняли понад 170 тис. туристів, що на 21% менше порівняно з 2023 роком. Найбільш популярним залишився НПП «Синевир», який відвідало 149,6 тис. осіб. Карпатський біосферний заповідник прийняв 17 тис. туристів, Ужанський національний парк – понад 4,1 тис., а «Зачарований край» – 2,5 тис. осіб. Для порівняння, у 2023 році ці чотири парки загалом відвідало 218,9 тис. осіб. [8, 11].

3.2. Проблеми та перспективи розвитку туристсько-рекреаційного потенціалу Закарпатської області

Використання туристично-рекреаційних ресурсів Закарпатської області сприяє економічному розвитку та зростанню популярності регіону, але існує низка проблем, що потребують вирішення. Однією з головних перешкод є недостатній розвиток інфраструктури, що стримує розкриття повного туристичного потенціалу області. Слабка інфраструктура негативно позначається на різних аспектах відпочинку, зменшуючи рівень комфорту та задоволення гостей. Особливо це стосується транспортної доступності: деякі райони важко досяжні через погано розвинене транспортне сполучення, що

ускладнює швидкий та зручний доступ до туристичних пам'яток і природних красот регіону.

Нестача готелів та інших об'єктів для розміщення туристів створює суттєві труднощі для подорожуючих. Обмежена кількість варіантів проживання знижує конкурентоспроможність Закарпатської області порівняно з іншими туристичними регіонами. Крім того, перебування туристів ускладнюється через перебої в електропостачанні, що впливає як на якість послуг у готелях, так і на загальний комфорт гостей. Відсутність добре облаштованих і зрозумілих туристичних маршрутів також спричиняє труднощі в орієнтації та знижувати інтерес до відвідування місцевих пам'яток.

Щоб подолати ці виклики, необхідно активніше інвестувати в розвиток туристичної інфраструктури, удосконалювати транспортне сполучення та створювати зручні умови для проживання й відпочинку. Лише за таких умов регіон зможе повною мірою реалізувати свій туристсько-рекреаційний потенціал.

Екологічні виклики, спричинені розвитком туризму в Закарпатській області, є серйозною проблемою, яка потребує ретельного підходу для збереження природних ресурсів і забезпечення сталого туристичного розвитку.

Інтенсивне зростання кількості туристів призводить до забруднення природних територій, зокрема накопичення сміття та інших відходів. Неналежно організована система поводження з відходами негативно впливає на водні ресурси, ліси та екосистеми загалом. Надмірне навантаження на популярні природні об'єкти призвело до виснаження рослинного покриву та порушення середовища існування тварин [49].

Крім того, посилення туристсько-рекреаційної активності супроводжується нераціональним використанням природних багатств – лісових масивів, водойм та інших ресурсів, що загрожує їх виснаженням та руйнуванням екологічної рівноваги. Розвиток туристичної інфраструктури – будівництво доріг, готелів та інших об'єктів – також спричиняє руйнування природного середовища та загрожує збереженню біорізноманіття, особливо рідкісних видів рослин і тварин.

Щоб подолати екологічні проблеми, необхідно впроваджувати стратегії сталого розвитку туризму, спрямовані на збереження і відновлення природних екосистем, інвестування в ефективні системи управління відходами та контроль за навантаженням на природні об'єкти. Лише завдяки таким заходам можна гарантувати стабільний та довготривалий розвиток туристичної сфери в регіоні.

Сезонність туризму в Закарпатті, незважаючи на значний приплив відвідувачів у певні місяці, водночас породжує ряд труднощів. Залежність від сезонних коливань призводить до фінансової нестабільності: у розпал сезону підприємства отримують високі прибутки, але в міжсезоння стикаються зі спадом доходів. Крім того, різке збільшення кількості туристів у певні періоди викликає перенаселення житлових районів і туристичних маршрутів, що створює дискомфорт для місцевого населення та підвищує навантаження на інфраструктуру.

Зростання попиту на туристичні послуги в окремі періоди року створює потребу у збільшенні кількості робочих місць і залученні сезонних працівників. Водночас, у періоди спаду туристичної активності кількість робочих місць різко скорочується. Інвестиції в туристичну інфраструктуру – такі як будівництво готелів, ресторанів чи розважальних центрів – виявляються малоефективними у міжсезоння, що веде до фінансових втрат і гальмує розвиток галузі [49].

Сезонність туризму висуває перед підприємцями та місцевою владою завдання розробити стратегії для стимулювання цілорічного туризму, шляхом урізноманітнення туристичних послуг і активностей.

Попри наявні переваги, існують також суттєві недоліки, які стримують розвиток туристичної сфери регіону (рис. 3.1).

Для подолання наявних викликів важливо активно розвивати і популяризувати різноманітні туристичні продукти, орієнтовані на різні цільові групи та пори року, інвестувати у вдосконалення інфраструктури, а також створювати мережу стабільних робочих місць. Це дозволить сформувати стійкий і різноплановий туристичний ринок у Закарпатській області.

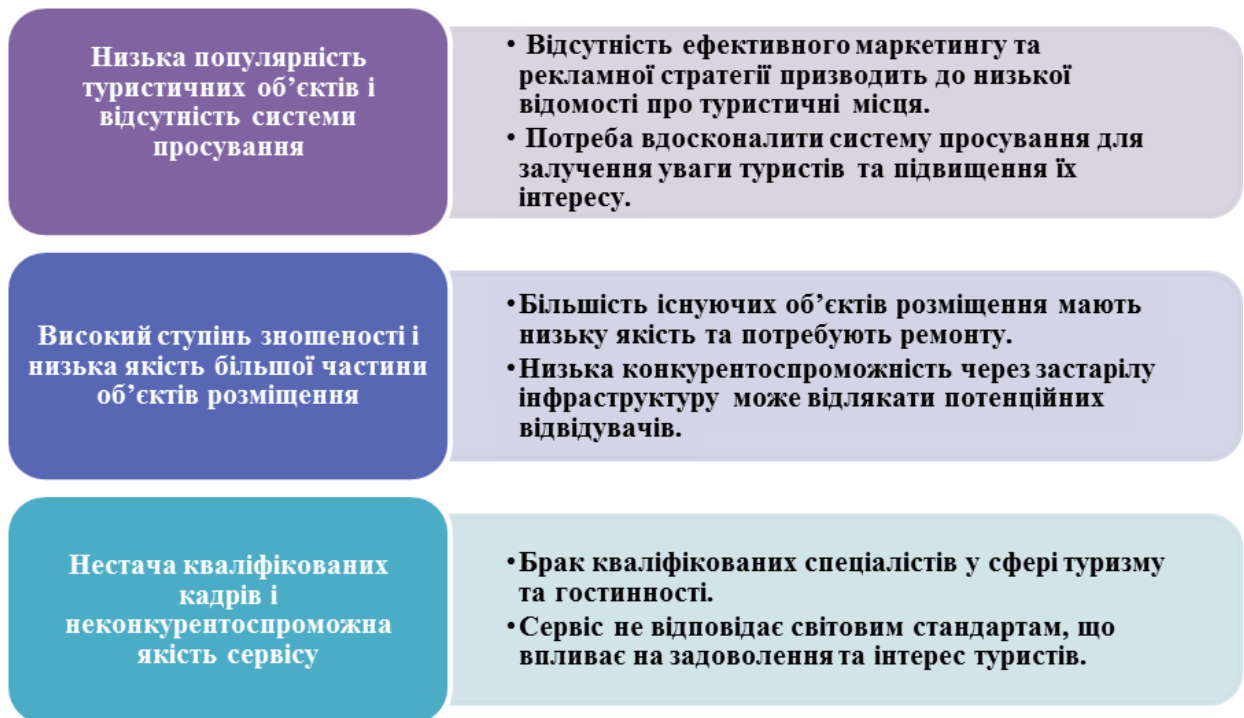

Рис. 3.1. Недоліки та потенційні напрями удосконалення туристичної галузі в Закарпатському регіоні (складено автором за джерелом [36, 49])

У регіоні залишається низка невирішених проблем, які потребують невідкладної уваги. Насамперед, необхідно модернізувати систему збору та переробки відходів. Наразі значна кількість сміття не підлягає належній переробці, що загрожує серйозним екологічним наслідкам в майбутньому. Важливо впроваджувати сучасні технології переробки та повторного використання відходів для мінімізації шкоди довкіллю.

Ще однією важливою проблемою є нестабільне енергопостачання: часті перебої з електроенергією негативно впливають як на життєдіяльність місцевого населення, так і на роботу бізнесу. Тому необхідно вдосконалити енергетичну інфраструктуру і розглянути можливості залучення альтернативних джерел енергії [49].

Також залишається актуальною проблема обмеженого доступу до якісної освіти та медичних послуг у певних районах регіону. Потрібно активізувати розвиток і модернізацію освітніх та медичних закладів, забезпечивши їх рівномірну доступність для всіх жителів. Загалом для розв'язання цих проблем необхідний комплексний підхід і тісна співпраця між органами влади, громадськими організаціями та бізнесом задля створення стабільного й

екологічно безпечного середовища для населення.

Серед перспективних напрямків розвитку можна відзначити – розширення туристичної інфраструктури Закарпатської області, вдосконалення та краще впорядкування туристичних маршрутів, а також активне інформування відвідувачів про туристичні можливості регіону через онлайн-платформи. Проведення масштабних туристичних заходів сприятиме зростанню конкурентоспроможності області в сфері туризму й рекреації. Для залучення більшої кількості гостей у регіон вже організовуються різноманітні гастрономічні та культурні фестивалі і свята.

Серед популярних фестивалів та свят Закарпаття варто відзначити: «Червоне вино» у Мукачеві, кулінарний фестиваль «Огинь і м'ясо» також у Мукачеві, «Фестиваль бограчу» в с. Косино Берегівського району, свято «Гуцульська бриндзя» у Рахові, фестиваль виноробства «Угочанська лоза» у Виноградові, свято традиційної страви «Берлибашський бануш» у с. Костилівка Рахівського району, Закарпатський фестиваль пряників в Ужгороді.

Також проводяться культурні заходи, такі як історичний фестиваль «Срібний Татош» у Чинадієві (Мукачівський район), театралізована реконструкція весілля Ілони Зріні та Імре Текелі в замку «Паланок» у Мукачеві, Свято меду в Мукачеві та «Парад наречених» в Ужгороді тощо [49].

Однак нинішні заходи є лише початковим етапом у покращенні якості етнографічного туризму і поки що не сприяють суттєвому зростанню обсягів інвестицій у туристичну галузь Закарпаття з боку держави чи великих туристичних компаній. Культурно-етнічні ресурси не слід недооцінювати, адже вони мають значний потенціал і можуть стати важливою складовою поряд із природними туристсько-рекреаційними ресурсами, що загалом підвищить привабливість і конкурентоспроможність регіональної туристичної пропозиції.

Серед основних напрямків роботи для створення ефективної маркетингової та інформаційної стратегії, спрямованої на підтримку регіонального й національного туристичного продукту як на внутрішньому, так і на міжнародних ринках, збільшення туристичних потоків і зростання надходжень до бюджетів різних рівнів, варто відзначити: удосконалення

системи управління туристичними підприємствами, підвищення професійної кваліфікації кадрів у туристсько-рекреаційній сфері, а також будівництво об'єктів туристичної інфраструктури, зокрема туристичних кемпінгів і стоянок уздовж основних туристичних маршрутів.

Важливо об'єднати зусилля влади, бізнес-структур і громадськості для розробки ефективної моделі управління, а також для створення сприятливого економічного, правового та організаційного середовища з метою залучення як національних, так і іноземних інвестицій у туристсько-рекреаційну галузь регіону.

3.3. Туристичний маршрут вихідного дня «Авто маршрут Замками Закарпаття»

Мандрівка Україною – це чудовий спосіб побачити найцікавіші куточки країни: відвідати визначні місця, курорти, фестивалі, історичні та природні пам'ятки. Це гарна нагода краще пізнати Батьківщину, провести час із родиною та урізноманітнити своє дозвілля. Адже в Україні безліч унікальних місць, де можна приємно відпочити на вихідних, особливо влітку.

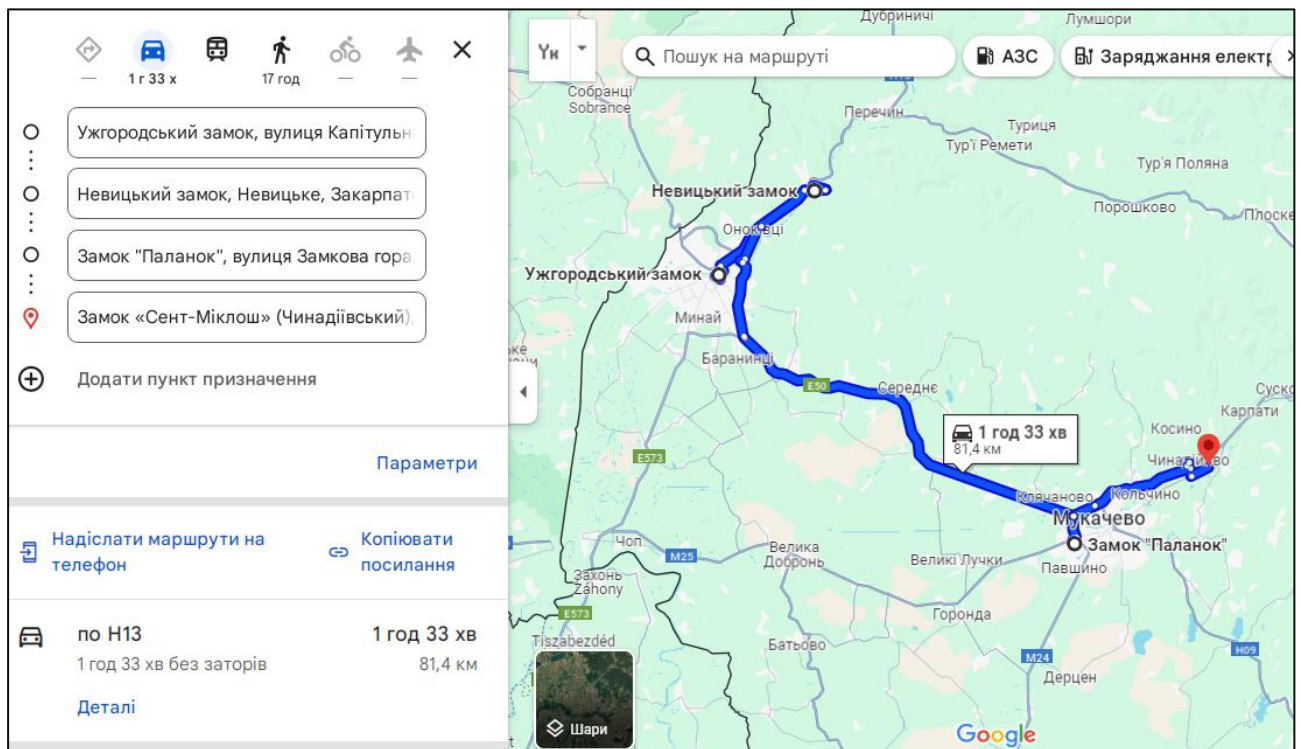

Рис. 3.2. Схема авто маршруту Замками Закарпаття

Якщо ви плануєте відпочинок у Карпатах і прагнете яскравих вражень на вихідні, то я пропоную вам автомобільний маршрут по Закарпаттю: Ужгородський замок – Невицький замок – Мукачівський замок – замок Сент-Міклош у Чинадієво. Відвідавши цей маршрут можна ознайомитися з унікальними пам'ятками, природою регіону та архітектурою стародавніх фортець.

Автомобільна мандрівка Закарпаттям триватиме весь день, хоча її протяжність складає лише близько 80 км. Почати маршрут варто з Ужгородського замку – це одна з найвідоміших пам'яток Закарпаття та найстаріша фортеця України, яка користується популярністю серед туристів.

Рис. 3.3. Ужгородський замок [15]

Наступна локація – це Невицький замок. Ця пам'ятка старовинної архітектури, адже є унікальною спорудою XIII ст., якій немає аналогів у сучасній Європі [15].

Рис. 3.4. Невицький замок [15]

Наступна локація – це м. Мукачево з його величним замком Паланок. Ця старовинна фортеця, яка знаходиться на вершині вулканічної гори [15].

Рис. 3.5. Мукачівський замок [15]

Завершенням туристичного маршруту Українськими Карпатами є замок Сент-Міклош – місце, що нині вважається одним із культурних осередків Закарпаття. Тут регулярно відбуваються весільні церемонії, лицарські турніри, виставки, концерти, театралізовані дійства, майстер-класи та фестивалі, створюючи справжню атмосферу живої історії та мистецтва [15].

Рис. 3.6. Замок Сент-Міклош в Чинадієво [15]

ВИСНОВКИ

У процесі виконання роботи було комплексно досліджено туристсько-рекреаційний потенціал Закарпатської області. Зокрема:

Визначено, що туристсько-рекреаційний потенціал включає сукупність природних, історико-культурних, соціально-економічних ресурсів, а також інфраструктуру, здатну забезпечити якісні умови для рекреації та туризму.

Проаналізовано особливості формування туристсько-рекреаційного потенціалу, де акцент зроблено на важливості комплексного підходу до оцінки ресурсів, їх раціонального використання та сталого розвитку регіону. Охарактеризовано сучасні методичні підходи до оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу та визначено ключові чинники, що впливають на його формування.

Виявлено, що Закарпаття має багаті природні ресурси (мінеральні води, гори, ліси, кліматичні умови), а також значний культурно-історичний фонд (замки, музеї, етнічна спадщина), що створює широкі можливості для розвитку різних видів туризму. Туристсько-рекреаційний потенціал області постійно зростає, а її унікальні рекреаційні ресурси сприяють розвитку різних видів туризму. Щороку все більше туристів з України, країн СНД, Європи та Азії обирають цей регіон для відпочинку. Основними напрямками туристичної діяльності в області є бальнеологічний, гірськолижний, сільський та пішохідний туризм. В регіоні створені сприятливі умови для розвитку як внутрішнього, так і міжнародного туризму. Особливу динаміку останнім часом демонструє популярність сільського зеленого туризму.

Оцінено рівень освоєння та ефективність використання потенціалу, який виявився нерівномірним: активніше розвинені окремі курортні зони, водночас деякі перспективні об'єкти залишаються недооціненими або малодоступними.

Також був проведений аналіз історико-культурної складової рекреаційно-туристичного потенціалу Закарпатської області. З'ясовано, що, за винятком окремих пам'яток, історико-культурні ресурси регіону використовуються в туристичних цілях недостатньо активно. Водночас ці ресурси мають значний потенціал для розвитку сільського туризму та

організації екскурсій, особливо у високогірних селах, за умови належного розвитку соціальної та транспортної інфраструктури.

Також здійснено аналіз туристичної інфраструктури Закарпаття. За результатами аналізу визначено, що першочерговими заходами для поліпшення туристичної інфраструктури є облаштування об'єктів історико-культурної спадщини в рамках регіональної та національної мереж туристично-екскурсійних маршрутів, створення регіональної системи туристично-інформаційних центрів, розвиток мережі соціальних закладів розміщення (кемпінгів, костелів), облаштування маршрутів, місць відпочинку в природних зонах, встановлення оглядових майданчиків і інформаційних стендів уздовж основних доріг.

Виявлено ключові проблеми – недостатній рівень транспортної інфраструктури, брак інвестицій, низька якість сервісу в окремих районах, а також потреба в маркетинговому просуванні регіону.

Для підвищення ефективності та раціонального використання природних ресурсів і туристсько-рекреаційного потенціалу необхідно вирішити низку важливих завдань. Зокрема, слід провести обстеження та інвентаризацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду, відновити діяльність туристично-рекреаційних закладів, які не працюють або функціонують недостатньо ефективно, посилити заходи зі збереження історико-культурної спадщини, а також забезпечити раціональне використання термальних і мінеральних вод.

В роботі представлений туристичний маршрут вихідного дня «Авто маршрут Замками Закарпаття», що поєднує природні та історико-культурні об'єкти Закарпаття.

Закарпаття вважається одним із найперспективніших регіонів України для відпочинку й рекреації завдяки своєму унікальному лікувально-рекреаційному потенціалу, який підтримує розвиток різних форм туризму та сприяє залученню все більшої кількості туристів.

Загалом, туристсько-рекреаційний потенціал Закарпаття є високим і потребує ефективного управління, модернізації інфраструктури та

впровадження інноваційних підходів у сфері туризму для забезпечення його сталого розвитку.

Закарпатська область є одним із найпривабливіших регіонів України за туристсько-рекреаційним потенціалом. Саме завдяки цьому чиннику можливе залучення інвестицій, що сприятимуть підвищенню туристичної привабливості регіону та стимулюватимуть розвиток підприємницької діяльності у сфері туризму навіть в умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багрій М. В. Сучасний стан рекреаційних зон Закарпаття / М. В. Багрій // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Економіка». – 2013. – № 2 (39). – С. 13-15.
2. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методи аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. – К.: Видавничо-полігр. центр «Київський університет», 2001. – Т. 17. – 395 с.
3. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів: монографія / М. Борушак. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2006 – 288 с.
4. Вачевський М. В. Розвиток рекреаційної сфери в Карпатському регіоні / М. В. Вачевський // Український бальнеологічний журнал. – 2001. – № 1. – С. 99-104.
5. Виклюк Я. І. Методи побудови густоти потенціального поля рекреаційної привабливості території / Я. І. Виклюк // Штучний інтелект. – 2009. – № 2. – С. 151-160.
6. Волошин І. М. Туристична привабливість природно-заповідного фонду Закарпатської області та перспективи його використання / І. М. Волошин, Г. В. Симочко // Науковий вісник Чернівецького університету. «Географія». – 2011. – № 587-588. – С. 54-59.
7. Гетьман В. І. Українські Карпати. Ландшафтно-рекреаційні ресурси / В. І. Гетьман. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2010. – 136 с.
8. Головне управління статистики у Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>
9. Гілецький Й. Р. Класифікація туристсько-рекреаційних ресурсів за геосферним підходом / Й. Р. Гілецький // Географія та туризм. – 2011, Випуск 14, с. 52-58 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2011_14_11
10. Географічні аспекти розвитку туризму (на прикладі України та Польщі): Монографія / В. Г. Явкін, В. П. Руденко, В. М. Андрейчук та ін. – Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2010. – 344 с.

11. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
12. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу: навч. посіб. / Л. П. Дядечко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 224 с.
13. Закон України «Про туризм» зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80/print>
14. Закарпатська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://carpathia.gov.ua>
15. Замки Західної України : путівник / упоряд. В. Томчук. – Львів: АзАрт, 2014. – 96 с.
16. Зінько Ю. С. Туризм у Карпатському регіоні: загрози для довкілля та способи сталого розвитку / Ю. С. Зінько, М. П. Мальська, М. Б. Іваник, С. Ф. Благодир // Вісник Львівського університету. Серія: географічна. – 2014. – Вип. 45. – С. 443-451.
17. Ільїна О. В. Туризм. Рекреаційна географія: поняття та терміни / О.Ільїнаю Луцький університет розвитку людини Відкритого міжнародного університету розвитку людини Україна. – Луцьк, Терет, 2004. – 104 с.
18. Капланець М. М. Туристсько-рекреаційні ресурси Австрії / М. М. Капланець // Географія та туризм. – 2012. – Вип. 20. – С. 122-132.
19. Кифяк В. Ф. Організація туризму: навчальний посібник / В.Ф. Кифяк. – Чернівці, Книги – ХХІ, 2008. – 344 с.
20. Кифяк В. Ф. Оцінка потенціалу рекреаційної привабливості Карпатського регіону / В. Ф. Кифяк // Економічні науки. Серія: Регіональна економіка. – 2010. – Ч. III. – 12 с.
21. Колесник О. О. Економічна оцінка туристичної привабливості України. Економіка. Управління. Інновації. 2010. №1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_1_12
22. Кузик С. П. Географія туризму: навч. посіб. Київ: Знання, 2011. 271 с.
23. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторів)

аспекти): монографія / О. О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.

24. Любіцева О. О. та ін. Туристичні ресурси України : навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2007. 369 с.

25. Манн Р. В. Можливості поширення використання категорії «потенціал» у системі знань державного та регіонального менеджменту / Р. В. Манн, О. В. Фінагіна. Дні інформаційного суспільства: матер. наук.-практ. конф. за міжнар. уч., Київ, 24-25 квіт. 2012 р. Київ: ТОВ «Салютіс», 2012. С. 258-260.

26. Майстро С. В., Домбровська С. М. Особливості державного управління рекреаційним туризмом України: монографія. Харків, 2017. 198 с.

27. Мальська М. Основи туристичного бізнесу: навчальний посібник / М. Мальська. В. Худо, В. Цибух. – Львів: Видавничий центр ЛНУ, 2003. – 295 с.

28. Масляк П.О. Рекреаційна географія. / П.О. Масляк // Навчальний посібник. - К.: Знання, 2008. - 343 с.

29. Мельник О. В. Інтегральний показник туристичної привабливості території: поняття та теоретичні аспекти. Регіональна економіка. 2004. № 4. С. 197-205. 101.

30. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України: навч. посіб. для студентів вузів. Львів, 2014. 259 с.

31. Музиченко-Козловська О. В. Економічне оцінювання та регулювання туристичної привабливості території: автореферат дисертації кандидата економічних наук: 08.02.03 – Організація управління, планування і регулювання економікою. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2007. 21 с.

32. Немець К. А. Теорія і методологія географічної науки: методи просторового аналізу / Навчальний посібник // К. А. Немець, Л. М. Немець. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 170 с.

33. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія / за заг. ред В. Г. Герасименко. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.

34. Офіційний сайт Державного агентства розвитку туризму України,

[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://cdn.prod.website-files.com/>

35. Офіційний сайт Світової спадщини ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/ua>

36. Паспорт Закарпатської області [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/sumvolika-kraju/pasport-2021.pdf>

37. Покоłodна М. М. Рекреаційна географія: навчальний посібник / М. М. Покоłodна. – Х.: ХНАМГ. 2012. – 275 с.

38. Полюга В., Полюга Д. Аналіз сучасного стану використання матеріально-технічної бази рекреації і туризму у Львівській області. Науковий вісник УжНУ. Серія «Економіка». Випуск 11. Ужгород, 2002. С. 20-22.

39. Регіон: соціально-економічні трансформації. Монографія / Пітюлич М. І., Кушнір Ю. Б., Лавренюк Є. С., Молнар О. С. Ужгород: Карпати, 2007. 416 с.

40. Смаль І. В. Основи географії рекреації та туризму: навчальний посібник / І. В. Смаль. – Ніжин, 2004. – 264 с.

41. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу : навчальний посібник. Ніжин: НДУ імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.

42. Саранча М. А. Методологічні проблеми інтегральної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу території / М. А. Саранча // Вісник університету. Серія: Біологія. Науки про землю. – 2011. – № 1. – С.118-127.

43. Стафійчук В. І. Рекреалогія: навчальний посібник / В. І. Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2006. – 264 с.

44. Стратегія розвитку Закарпатської області до 2027 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/Economics/regional%20development%20strategy%20until%202027.pdf>

45. Теребух А. А. Хім'як М. Ю. Сутність та значення екологічно-туристичних ресурсів у контексті розвитку екологічного туризму в Україні. Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка». 2012. № 727. С. 449-454.

46. Теребух А. А., Мороз О. І. Оцінювання туристичного потенціалу.

Актуальні проблеми економіки. 2016. №7. С. 335-343. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2016_7_39

47. Тринько Р. І. Туризм як фактор соціально-економічного відродження / Р. І. Тринько, Я. В. Григор'єва // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.8. – С. 54-63.

48. Тонкошкур М. В. Методичні підходи до оцінки потенціалу туристичного комплексу. Sciences of Europe. Volume 4, № 20. Praha, Czech Republic, 2017. С. 37-41.

49. Управління туризму та курортів Закарпатської ОДА. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zaktour.gov.ua/>

50. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів / О. І. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.

51. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н. В. Фоменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.

52. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії: Підручник / О. І. Шаблій. – Львів.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 444 с.